الله اکبر

WRITERS UNION OF FREE AFGHANISTAN

WUFA

1985

حبیب الله رفیع

د افغاني جرګو اجتماعي او رواني ارزښتونه

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرګې

او د افغاني جرګو اجتماعي او رواني ارزښتونه

ليکوال

حبيب الله رفيع

۱۳۷۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پیژندنه

*د کتاب نوم : د افغاني جرگو اجتماعي او رواني ارزښتونه

*لیکوال : حبیب الله رفیع

*خپروونکی : د آزاد افغانستان د لیکوالو ټولنه

*د چاپ شمیر : ۲۰۰۰ ټوکه

*د چاپ کال : ۱۳۷٤ هـ ش / ۱۹۹۵ ع

*د چاپ ځای : ټاپ پرنټرز ، پېښور

*مهتمم : عبدالوکیل شینواری

*کمپوزر : سید حسین پاچا

(c) ketabton.com: The Digital Library

PROPERTY OF ACKU 4904

بسم الله الرحمن الرحیم

سریزه

بشر د « ملي ارادې » او « ملي تصميم » د واکمن کيدو لپاره اوږده مبارزه او جهاد کړی او د ځانونو په قربانيو او د سرونو په پوړيو دې هدف ته رسيدلي ، ملي ارادې ته يې تمرکز ورکړی او د « ملي گټو » د ساتلو موقع يې برابره کړې ده .

د مطلقه ، فردي او استبدادي حکومتونو پر ځای د مشروطه ، جمهوري او انتخابي حکومتونو غوښتنه دې هدف ته د رسيدو لپاره مهم گامونه دي او په هيوادونو کې د اولسواکو حکومتونو او آزادو انتخابي پارلمانونو جوړيدل او منځ ته راتگ د همداسې درنو ، اوږدو او پرله پسې او له قربانيو ډکو مبارزو محصول دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یونان نامتو فیلسوف افلاطون په خپل « قانون » نومي کتاب کې د سیاسي ادارې او حکومت څومره بیل ډولونه ترڅیړنې لاندې ونیول او په عمومي توګه یې د یوه تن ، څو تنو او ډیرو تنو د حکومت ډولونه یاد کړل (۱) . د ده خلف ارسطو دې څیړنو ته پراختیا ورو بخښله او د داسې یوه ایډیال حکومت یادونه یې وکړه چې د خپلې ساحې د اوسیدونکو نیکمرغي یې لوی هدف دی ، او د ده د حکومت په ډولونو کې یو ښه حکومت موجود و او یو بل چې بیا هر یوه یې کیدای شوای د یوه تن ، څو تنو یا ډیرو تنو په لاس کې وي (۲) .

په [illegible] او اوولسمه میلادي پیړۍ کې دود دا ؤ چې حکومتونه په دوو سلطنتي او جمهوري ډلو ویشي خو د شلمې پیړۍ نیمایی بله طرح رامنځ ته کړه چې حکومتونه یې په اولسواک « دموکراتیک » ، زورواک « استبدادي » او تل واك (انحصاري) وویشل (۳) .

پارلمان د ملي ارادې او ملي تصمیم د واکمن کولو یوه بله لاره وه ، د نړۍ لومړی پارلمان په ۹۲۵ میلادي کال کې د ایسلند په واړه هیواد کې چې د اروپا په شمال کې پروت دی ، جوړ شو او تر دې وروسته ډیر لرغونی پارلمان د انګلستان پارلمان دی چې په ۱۲۶۵ میلادي کال کې جوړ شو . د نړۍ په هیوادونو کې دوه ډوله پارلماني حکومتونه موجود دي ، ځینې هیوادونه یوه جرګه یا پارلمان لري خو په ډیرو هیوادونو کې دوې جرګې یا انتخابي ټولنې موجودی دي چې یوه ته یې د نماینده ګانو جرګه یا اولسي جرګه او بلې ډلې ته یې سنا یا د مشرانو جرګه وایی ، په انګلستان کې دوهم مجلس انتخابي نه وي او د « لاردانو مجلس » ورته وایی چې یوه مشورتي جرګه ده او زیات واك د نماینده ګانو له جرګې سره دی خو په امریکا کې سنا د ملي تصمیم نیولو لوړ مقام دی ځکه چې دی مجلس ته له هر ایالت نه دوه - دوه تنه انتخابي استازي رالیږل کیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د نماینده گانو جرگه یې چې د هر ایالت د استوگنو د شمیر له مخې ټاکله کیږي یوازې په مالي چارو کې ډیر واك لري (٤) .

په ۱۷۸۹ میلادي کال کې د فرانسې لوی انقلاب د ملي ارادې د واکمنۍ لپاره لاره هواره کړه او د اوښتون مشرانو د فرانسې د ملت ټول افراد مجهز کړل ، اشرافي واکمنۍ ته یې خاتمه ورکړه او د منځنۍ طبقې واك یې ټینگ کړ (٥) .

په دې لنډو یادونو کې وینو چې په نړۍ کې د ملي ارادې د اداري لپاره ډیرې ستونزې گاللې شوې څو دې مرحلې ته رارسیدلې او ملتونو حق موندلی چې په خپل برخلیك کې جوړوونکې برخه واخلي .

زموږ گران هیواد افغانستان د تاریخ په اوږدو کې د جرگې په نامه یوه مؤسسه درلودلې چې د ملي ارادې د سوډلو دنده یې ترسره کړې او زموږ لپاره یې د ملي سیاست تاریخ جوړ کړی دی .

موږ په دې رساله کې د همدې ملي ، اجتماعي موسسې تاریخي څیره ، ټولنیز ارزښت ، قانوني پایه او رواني اغیزه څیړو او د افغاني ټولنې په سیاسي بهیر کې یې پر رول او ونډه خبرې کوو .

هو ! همدا د جرگې تاریخي مؤسسه وه چې افغانستان یې په بُحراني حالاتو کې د نجات ساحل ته راایستلی او په افغانستان کې یې د دموکراسۍ او د خلکو د « ملي سلا » د پلې کولو لاره برابره کړې ده او اوس هم ضرورت دی چې یو ځل بیا دا مؤسسه په خپل ټاکلي ملي اصالت او رسالت راژوندۍ او عملي شي . او له دې سره تاسو د دې کوچنۍ رسالې لوستنې ته رابولم !

په مینه حبیب الله رفیع

۱۱ / ۲ / ۱۳۷٤

حیات آباد ، پستونخوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پايليكونه :

١ - افلاطون : دوره‌ء آثار افلاطون ، د محمد حسن لطفي ژباړه ، خلورم ټوك ، دريم كتاب له ٢٠٩٥ تر ٢١٣١ مخ پورې ، تهران ، ١٣٦٧ ؛ خورشيد ، مهندس : مكتبها واحزاب سياسى ، ٢٠ مخ ، تهران ، ١٣٦١ .

٢ - محمد عاليخانى ، داكتر : حقوق اساسى ، ١٠٩ مخ ، تهران ، ١٣٧٣ د دبستان خپرونه ، مكتبها واحزاب سياسى ، ٢٠ - ٢١ مخونه.

٣ - مكتبها واحزاب سياسى تر ٣٠ مخ وروسته . آ شورى ، داريوش : دانشنامه‌ء سياسى تر ١٤١ مخ وروسته .

٤ - مهرداد ، محمود : فرهنگ جديد سياسى ، ٣٠ مخ ، ايران ، ١٣٦٣ ؛ دانشنامه‌ء سياسى ، تر ٧٦ مخ وروسته .

٥ - فرهنگ جديد سياسى ، ٢١ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو فهرست

عنوان	مخ
(۱)	
ښېرکی	
د جرګو تاریخي څیره	۱
د میرویس نیکه لویې جرګې	٤
د احمد شاهي دورې لویې جرګې	۱۲
د اولس جرګې	۱٤
د امیر شیرعلي خان لویې جرګې	۱۷
د مجاهدینو ارتباطي جرګې	۱۸
د سراجي دورې جرګې	۲۰
د اماني دورې لویې جرګې	۲۱
د نادرخان دوره : د ۱۳۰۹ لویه جرګه	۲٦
د ظاهرشاه دوره :	۲۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ	عنوان

د جمهوریت لویه جرگه	۲۹
د مجاهدینو جرگې	۳۰
(۲)	
څپرکی	
د جرگو ټولنیز دریځ	۳۷
(۳)	
څپرکی	
د جرگو قانوني پایه	٤۳
(٤)	
څپرکی	
د جرگو رواني اغیزه	٤۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱)

ځپرکې

د جرګو تاریخي ځیره

په لرغوني افغانستان یا زړه آریانا کې د « جرګې » مؤسسه یوه هغه تاریخي ، سیاسي او اجتماعي مؤسسه ده چې په پراخه پیمانه یې د اولسي ارادې څرګندویې او ښکارندویې کړې او په محلي او ملي او حتی د افغانستان په اړه په بین المللي چارو کې یې اغیزمن او عملي رول درلودلی او د ملي تصمیم کرښې یې ټاکلې دي .

آریائیانو د یوه داسې نظام په غیزه کې ژوند کاوه چې اوس یې دموکراسي بولي ؛ په قبیله یې کارونو او د کلي او قریې د ژوندانه او په مملکتي لویو او مهمو چارو کې به یې د ملت د ټولو طبقو له مشورې ، نظریاتو او افکارو څخه کار اخیست او د دې مقصدونو لپاره یې بیلا بیل مجلسونه درلودل چې دوه مشهور یې « سبهار » او « سمیتي » دي (۱) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د « سبها » جرگه به په کليو کې جوړېده او د کلي وړې پېښې به پکې فيصله کېدلې ، دا جرگه به په هر لوی کلي کې جوړېده او ځانگړی ځای او خونه ورته ټاکل شوي وو چې ټول خلك به بې له استثنی پکې راغونديدل او خپلې شخړې او دعوې دنگلې به يې پکې فيصله کولې ، له ځينې نخښو نه ښکاري چې ښځو به هم برخه پکې درلوده . دې جرگو ته زموږ اوسنی کليوالي جرگې ډېرې ورته دي (۲) .

« سميتي » هم يو ډول قومي جرگه وه مگر د « سبها » غوندې د ملت ټول خلك نشوای پکې راغونډيدلای ، بلکه دا مجلس به خاص د قوم دريشيانو (شاعران او فکري لارښوونکي) نجباوو ، مخورو او لويو کسانو چې په خپله پاچا به هم گډون پکې کاوه . او زيمر (Ziumer) وايي چې پاچا به هم په « سميتي » جرگه کې ټاکل کيده خو د ريگويدا يوه سندره ښيی چې د پاچا ټاکل به د دواړو جرگو په خوښه وو ، نو ځکه په دې سرود کې لولو :

« ټولو خلکو ته په پاچاهی ټاکلی يې ! » (۳) .

د « سبها » او « سميتي » دواړې جرگې د آريانا په ويدی دوره کې موجودې وې او د محققينو په قول د دې دورې زوړ عمر درې زره قبل الميلاد زمانې ته رسيږي (٤) چې له اوس نه د پنځو زرو کلونو شا او خوا زمانې واټن لري او دا نو هغه وخت دی چې په دنيا کې نه د ارسطو « ښه حکومت » منځ ته راغلی و ، نه د نړۍ « پارلمانونو » سترگې پرانستې وې او نه د ملي ارادې او ادارې د تعميل کومه بله رده او کرښه په نړۍ موجوده وه (۵) .

زموږ د ملي تاريخ مطالعه ځرگندوي چې په دې ډول جرگو کې به د ژوند ټولې چارې تربحث او څېړنې لاندې نيول کيدی . محلي او ملي شخړې ، پردي تيري او يرغلونه ، اجتماعي او حتی ديني او مذهبي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارې به يې خېړلې او فيصله کولې ، لکه « کنيشکا » يا « لوی کوشانشاه » چې د ۱۵۰ ميلادي کال شا او خوا د بودايي دين اوم واسوميشره گندهاري په مشرۍ د بودايي ۵۰۰ تنه پوهانو لويه جرگه په پېښور کې جوړه کړه او د بودايي دين « هينه يانه » د کوچني مذهب پرځای يې « مهايانه » لوی مذهب غوره کړ (٦) .

په لرغوني افغانستان کې په سلهاوو لويې او وړې جرگې شوې چې مهمې پرېکړې يې کړی او ياد يې په تاريخ کې پاتې دی خو موږ دلته له زړو زمانو څخه تيرېږو او په معاصر افغانستان کې د څو مهمو لويو جرگو تاريخي څېره رابرسېره کوو او اهداف،لاس ته راتلنې ، پرېکړې او اغيزې يې څېړو .

تر هر څه وړاندې د دې يادول ضروري دي چې د لويې جرگې اهميت او لويوالی د کميت له اړخه نه دی ، بلکه د کيفيت په نظر ورته کتل کيږي ، د کميت په لحاظ پنځه کسه هم يوه جرگه ده چې فيصله يې منظوره او منلې ده او د همدې کيفي اعتبار په بنا د « پنځو کسو ته کښيناستل » محاوره د جرگې په معنی او د طرفينو د منني وړ ده ، زموږ په تاريخ کې د کميت په لحاظ ډيرې وړې جرگې وې چې ډير لوی او تاريخساز کارونه او اقدامونه يې کړي خو په مقابل کې له ډيرو گڼو کسانو نه جوړې شوې جرگې شته چې ډير واړه او له ملي ارزښته لويدلي کارونه يې کړي دي .

د همدې ټکو په نظر کې نيولو سره د افغانستان د معاصر تاريخ يو شمېر لويې جرگې په بيلا بيل ډول څېړو او په تشکل او اهدافو يې رڼا اچوو :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میرویس نیکه لویې جرگې :

له شپاړسمې تر اتلسمې میلادي پیړۍ پورې په افغانستان کې مرکزي او محلي حکومتونه ړنگ او افغانستان د پردیو یرغلگرو ترمنځ وویشل شو ، په ماوراء النهر کې په ۱۵۰۰ میلادي کال کې شیبانیانو ، په ایرآن کې په ۱۵۰۲ میلادي کال کې صفویانو او په هندوستان کې په ۱۵۲۵ کال کې بابریانو نوي دولتونه جوړ کړل او دې درې واړو دولتونو د افغانستان له کورنۍ سیاسي کمزورۍ نه په استفادې سره د افغانستان بیلا بیلو سیمو ته لاسونه رااوږده کړل ، د افغانستان شمالي سیمې شیبانیانو ، غربی سیمې صفویانو او شرقي سیمې د هند کورگانیانو لاندې کړې او افغانستان تقریباً دوه نیمې پیړۍ د تجزیې په حال کې پاتی شو (۷) .

صفویانو په ۱۷۰۲ م کال کې د گرگین په نامه یو خونخور بیگلر بیگی (حاکم) کندهار ته راولیږه چې په خلکو یې بې ساري ظلمونه پیل کړل او د وحشت او دهشت دوره یې رامنځ ته کړه (۸) . دې حالت په آزادۍ مین افغانان ځورول او هڅول یې چې یوه چاره یې وکړي ، په دې کسانو کې میرویس هوتکي چې ظاهراً په تجارت بوخت و ، د یوې اساسي چارې په فکر کې و ، څلور ځله په اصفهان کې د شاه حسین صفوي دربار ته ورغی او د گرگین د ظلمونو نه یې شکایت ورته وکړ او په څلورم ځل :

میرخان ویل :

ای حسین پـاچـا وگوره
حال د حاکم او رعایا وگوره

گرگ دې ایله کړ په رمه سو شبان
جوړ وستم کاندی بیحد گرگین خان

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ له طاقت نسته چې کړو په زیاتي
صبر پر ظلم د ظالم ارمني

دا خلورم وار دی راځم سلطانه
عرض د ظالم د لاسه کړم سلطانه

که باچا نه کړي دادخواهي د مظلوم
ظالم حاکم کا ظلم ډیر په محکوم

جور چې ډیر سي سلطنت سي برباد
د ظلم قصر پوپنا بې بنیاد (۹)

خو صفوي پاچا په ډیره بې تفاوتۍ او بې کفایتۍ ځواب ورکړ :

پاچا ویل : زه نسوای کولای چاره
د گرگین خان ظلم و ستم د پاره

که یې معزول کړم کندهار نه پریږدي
جور او ستم او خپل شعار نه پریږدي

گرگین خو گرگ دی گرگ خو ظلم کوي
وینی تویوونه هم پسونه څیري

زه هم خایف یم چی به څه کرم گرگین
نامسلمان دی ، ارمني دی ، بې دین (۱۰)

په همدې ترڅ کې میرویس نیکه هندوستان ته ظاهراً یو تجارتي سفر وکړ خو سیاسي لیدنې کتنې یې هم وکړې او د هند سره تړلو پښتنو ملاتړ یې هم ترلاسه کړ چې په دې کې د ده ډیره مهمه کتنه د ختیځې پښتونخوا له لوی روحاني شخصیت فقیر جمیل بیگ سره لیده کاته دي چې هغه د بري زیری ورکړ او د ده د ملي مهم ملاتر یې وکړ (۱۱) .

میروس نیکه له صفوي باچا تر مایوسۍ وروسته د حج په دیني

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفر ولاړ خو بیا یې هم خپل سیاسي هدف او ملي مهم په مخ کې و ، د خدای (ج) د نازولي پیغمبر (ص) په پاك حرم کې یې د خپل اولس درد عرض کړ او د افغانانو فغان یې ورورساوه خو کله چې همهلته خوب یووړ نو زیری ورکړ شو :

چې میرویس هسې عرض کا حال د ظلم
هغه شپه مات سو توره ډال د ظلم

میرخان په خوب ولید صدیق اکبر
چې ورسره حضرت فاروق و عمر

وې یې : سپین ږیریه نور څه غم مه کوه
قوم دی خلاص سو کورت ماتم مه کوه

ولاړ سه خپل قوم ته دا زیری کړه ژر
چې د ظالم سو کم نقصان او ضرر

پښتون به خدای کا له ظالمه آزاد
نه به سي ننگه او ناموس یې برباد

خدای به دا قوم کا په رحم ودان
نوم به یې وینه مجاهد پر جهان

تل به د خدای په بنده گۍ کې وي لوړ
خوك به یې نه کا سر په ټیټه ورځوړ

کلمه د خدای به وي جاري په افواه
ورکوي دوی به په دې لاره کې ساه (۱۲)

لوی نیکه تر دې وروسته حرم له علماوو مفتي ، قاضي او نورو باصلاحیته پوهانو سره وکتل ، په کندهار کې یې د گرگین د ظلم حال ورته بیان کړ ، د صفوي پاچا بې تفاوتي یې وښوده او په نتیجه کې یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی فتوی په دې متن ترلاسه کړه :

« چې د ظالم د ظلم دفع روا
په تير چې وي دې له اسلامه سوا » (۱۳)

کله چې هيواد ته راستون شو ظلم نور هم انتهاء ته رسيدلی و او ده له مخورو سره جرګې او مرکې پيل کړې او د آزادۍ په فکر يې خلك راغونډول . ګرګين هم د ده له هڅو نه خبر و ، د پلمې جوړولو په لټه کې و ، لومړۍ بهانه يې دا وه چې له ميرويس نه يې د خپل زوی لپاره لور وغوښته او ميرويس نيکه هم د موضوع د ښه حل او په « سلا » حل لپاره قومي مشرانو ته مراجعه وکړه او د لرغوني افغاني عنعنې په بنا يې لويه جرګه راوبلله .

۱ - د ميرويس نيکه لومړۍ جرګه :

ميرويس نيکه د کندهار د زاړه ښار د غرب په شپږ ميلۍ کې د « کوکران » په کلي کې د قوم مشران او لويان راوغوښتل ، د دې جرګې د غړو شمير معلوم نه دی خو يقيناً چې د کميت په لحاظ وړه وه څکه د يوه ظالم او مستبد حاکم ترواك لاندې سيمه کې جوړيده او د اسرارو ساتل يې حتمي وو .

دا جرګه په ۱۷۰۵ م کال جوړه شوه (۱٤) د جرګې اصلي اجندا د ګرګين زوی ته د ميرويس نيکه د لور ور ودولو موضوع وه خو ده نور ټول مسايل ورسره رامنځ ته کړل او د دې لپاره چې د دوی راتلونکی پروګرام وران نه شي داسې يې وټتييله چې د ميروس نيکه د لور پرځای يوه بله پيغله د ګرګين زوی ته ور واده کړي او دوی به په يوه پاخه هوډ د دښمن د اساسي چارې لپاره په کار بوخت وي ؛ ميرويس نيکه په جرګه کې د اولس نيکو احساساتو او له ميړانې ډك هوډ ډاډه او خوښ کړ او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا په ديوان کې ترفال نيولو وروسته يې چې دا بيتونه پکې راوتلي وو :

د مکتوب غوندې په پټه خوله گويا يم
خاموشي زما تيری کا تر غوغا زما

کښت د عشق په توده څمکه امان چيری
سمندر بويه چې زيست کا په صحرا زما (۱۵)

د جرگې غړو ته وويل :

« د ظالمانو کار تمام دی ، اما اوس دستي خاموشي بهتره ده ، ټول به په پټه خوله دا کوښښ کړو چې ظالمان ورك سي ، چې مناسب وخت راسي نو به زه پرتاسې رږغ وکړم هغه وخت بايد ټول تيار اوسو اوظالمان له وطنه وباسو ! » (۱٦) . ده زياته کړه : « موږ به اوس له تدبير نه کار اخلو او خپلې توري به د گلابو تر پاڼو لاندې پټې ساتو » (۱۷) .

د جرگې غړو د دې تدبير په تائيد کې په قرآن کريم ، توره او ډوډۍ (۱۸) سوگند پورته کړ او وی ويل : « څوك چې د دې تړې مخالفت کوي ښځه دې پرې طلاقه وي ! » او په دې توگه يې ميرويس نيکه ته پوخ ډاډ ورکړ او هم د نيکه له خدمتگارانو نه يوه پيغله په داوطلبانه ډول حاضره شوه چې د دې ملي هدف په لاره کې قرباني ورکړي او د گرگين له زوی سره واده ته حاضره شي (۱۹) .

د دې وړې خو پُرکيفه جرگې په نتيجه کې د اولس ترمنځ يوه معقوله او مدبرانه مفاهمه پيل شوه او هرچا بې له دې چې خبره افشاء شي او گرگين په څان وپوهيږي د يوه منظم پاڅون تابيا کوله او د آزادۍ لپاره په کار بوخت وو .

۲ - د نيکه دوهمه لويه جرگه :

په ۱۷۰۷ کال کې چې د گرگين ظلمونه تريخوا هم پسې زيات شول

(c) ketabton.com: The Digital Library

او له بلې خوا د لومړۍ لويې جرګې د پريکړو له مخې خلك وېښ شوي ، يو موټی شوي او د پاڅون لپاره چمتو شوي وو ، ميرويس نيکه يو ځل په « مانجه » کې چې د کندهار شمال ختيځ ته په ۳۰ کيلومترۍ کې واقع ده ، لويه جرګه راوبلله او د پاڅون يو کوټلی او عملي خو مدبرانه پروګرام يې جوړ کړ .

په دې جرګه کې د کندهار د بيلا بيلو قومونومشران راغونډ شوي وو چې د ريدي خان په محمود نامه کې يې د دوولسو مشرانو نومونه ثبت دي :

١ - سيدال خان ناصر ، د ناصرو مشر او د هوتکي دورې معروف او نامتو سپه سالار .

٢ - بابو جان بابي ، د بابيانو مشر او روڼ فکره اديب .

٣ - ملا پير محمد مياجي ، لوی مجاهد او روحاني شخصيت .

٤ - بهادر خان اندړ ، د امير الامراء خطاب لرونکی او د شال ، روب او ديره جاتو فاتح .

٥ - يوسف خان هوتك د سيوری د هوتکو مشر .

٦ - عـزيز خـان نـورزی ، د دلارام د نورزو مشر چـې د دلارام په پهلوان مشهور و .

٧ - ګل خان بابر ، د بابرو د قبيلې مشر .

٨ - نورخان برېڅی ، چې د سوراوك له خانانو څخه و .

٩ - نصرو خان الکوزی ، د جلدك د الکوزو مشر .

١٠ - يحيی خان هوتك ، د ملي قايد ورور .

١١ - حاجی نور محمد خان مشهور په حاجی انګو نيکه ، د ميرويس نيکه وراره او بيا د هند په کـورګاني دربار کې د هوتکي دولت سفير .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲ – یونس خان کاکړ ، د روب د کاکړانو مشر (۲۰) .

همدا راز ځیني تاریخونه په دې جرگه کې د بلوڅو او ترینانو د مشرانو د گډون یادونه هم کوي (۲۱) .

دا لویه جرگه د افغانستان د ټولو اوسیدونکو د ملاتړ وړ وه اوټول پښتانه ، تاجکان ، هزاره گان ، اوزبکان او بلوڅان د پردو په وړاندې ټه یوه لیکه کې ودریدل (۲۲) .

دا لویه جرگه د کمیت له مخې وړه خو د کیفیت په لحاظ ډیره لویه وه ځکه له یوې خوا د جرگې هر غړي د خپلو لویو – لویو قبیلو نماینده گي کوله او له بله پلوه همدې مهمې جرگې د آزادۍ او عمومي پاڅون بولۍ ورکړه او سوگند یې پورته کړ چې دښمن به نابودوي ، میرویس نیکه د گرگین د له منځه وړلو مدبرانه نقشه دوی ته شرح کړه او دوی ورسره ومنله ، نیکه دا هم وویل : د دې لپاره چې د گرگین لښکرې خورې شي باید د کاکړو او بلوڅو مشران گرگین ته د مالیې له ورکولو نه غاړه وغړوي ، دی به خپلې لښکرې هغې خواته ویاسي او په مرکز کې به نظامي قوه کمزورې شي ، په همدې ترتیب د پاڅون په ترځ کې گرگین سره له ملگرو یې غافل ونیول شول او د ده د ټول لښکر د له منځه وړلو او خوړلو نقشه کامیابه شوه او په دې ترتیب تر دوه نیم سوه کلنۍ تجزیې وروسته د افغانستان یوه برخه له پردي تسلط نه آزاده شوه (۲۳) .

۳ – د نیکه دریمه لویه جرگه :

دوهمې لويې جرگې د پاڅون قومانده ورکړه ، د یوې شپې په ترځ کې کامیابه شوه او ملي اوښتون رامنځ ته شو ، نیکه تر بریالیتابه وروسته یو ځل بیا د قومي مشرانو ملي جرگه راوبلله او دې جرگې ته یې هغه مشران هم راوبلل چې د گرگین له لاسه یې کور کلی پرې ایښی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او غرونو ته ختلي وو ، دا جرگه هم د کمیت او هم د کیفیت له امله لویه وه ، اوښتون شوی و ، د اوښتون ساتنه په کار وه او د تیري کوونکي دښمن لاس لنډونه ، نیکه جرگې ته خپل مرام شرح کړ او د دوی په وړاندې یې د خپل حکومت بنډه وټاکله ، ده وویل :

« ای افغاني اولسه ! له زړه نه وایم چې زما یوازینی هدف ستاسو خپلواکي وه ، خپلواکي داسې متاع ده چې د هغې په لاره کې هر څه کول په کار دي ، گرگین ووژل شو ، که له ما سره یو او یو لاس شئ او زما ملا وتړئ نو د ذلت او اسارت زنځیرونه به له غاړې نه وغورځوو ، د خپلواکۍ اوعزت بیرغونه به مو د هیواد په گوټ - گوټ او د نړۍ په هیوادونو کې ودریږي ... رښتیا هم قام د دین او وطن په لاره کې لوی خدمت ترسره کړ ، خپله سکه یې په مرمرو کې ووهله او د قیامت ورځې ته یې ښکلی اثر یادگار پریښود ... » (۲٤) .

ده د خپلې اوږدې او جذابې وینا په پای کې وویل : « بیا هم هغه څه چې د محمدي شریعت او افغاني غیرت غوښتنه وه ، وویل شول ، اوس هم که داسې څوك په تاسې کې وي چې د پردیو غلامي ترخپلواکۍ ښه گڼي او خپل لاسونه د خپلواکۍ په هغه زرینه رسۍ چې له آسمانه راغځیدلې نه نیسي ، په بشپړه آزادۍ ویلای شي ، خو په ښکاره ټکو کې باید ووایم چې بیا دې نو له موږ سره د اوسیدو تمه هم نه لري او باید زموږ له خاورې او ملي ریاست نه ووزي او د کوم ظالم باچا ترسیوري لاندې ژوند غوره کړي » (۲٥) .

دې جرگې په همهغه ورځ میرویس نیکه خپل مشر وټاکه خو ده د پاچا نوم پرځان کښینښود او په « ملي مشر » یې اکتفا وکړه او په حقیقت کې یې په دې عمل سره په افغانستان کې د جمهوریت خښته کښیښوده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میرویس نیکه ترمړینې وروسته د ده اخلافو دا ریاست په پاچاهۍ واړاوه او هم یې د جرګې زرین اصول هیر کړل نو ډیر ژر د واکمنۍ په سر له کورنیو شخړو سره مخامخ شول او په نتیجه کې د « خوش درخشید ولی دولت مستعجل بود » په بنا د دیرشو کلونو په اوږدو کې د آزادۍ دا لمر پریووت او یو ځل بیا د نادرافشار د فشار په نتیجه کې د نورو غلامۍ خپله کرغیړنه څیره را برسیره کړه . په ۱۷۳۷ م کال کې کندهار تر یو کلنې کلا بندۍ وروسته د افشاریانو لاس ته ورغی او نوموړي خونخور پاچا تر ۱۷٤۷ کال پورې پر افغانستان سربیره هند هم لاندې او د هند مغولي واکمنې یې رانسکوره کړه (۲٦) .

د احمد شاهي دورې لویې جرګې

٤ - د شیر سُرخ د مزار جرګه :

کله چې د ۱۷٤۷ کال د جون په ۱۹ نیټه نادرافشار د ده باوري منصبدارانو وواژه یو ځل بیا د دې زمینه برابره شوه چې د افغانستان خپلواکي ترلاسه او د افغانستان د خپلواکی حکومت لپاره یو انتخابي مشر رامنځ ته شي . د دې مهمې سیاسي مسألې د حل لپاره د قومونو مشرانو بیا هم د لویې جرګې لمنې ته لاس وغځاوه او د کندهار د شیر سُرخ په مزار کې د یوې لویې جرګې غونډې پیل شوې ، په جرګه کې د زیاتو قومونو مجربو او باوري مشرانو برخه درلوده ، د دې جرګې مهم غړي دا وو :

نور محمد خان غلجی ، محبت خان پوپلزی ، موسی خان اسحق زی ، نصرالله نورزی ، حاجی جمال خان بارکزی او ...

په دې مزار کې د لویې جرګې غونډې اته ورځې وشوې خو نتیجه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه ورنه کړه چې یوه مشر هم بل مشر ته خپل واك نه شو ورکولی او پرخپل ځان یې د هغه واکمني نه شوای منلی ، که څه هم په لومړي نظر د دې کار لپاره نور محمد خان میرافغان ډیر وړ بریښیده ځکه هم د پاخه عمر او هم د پخې تجربې خښتن و او په ټولو غلجي ټبرونو کې یې محبوبیت اونفوذ درلوده خو څرنګه چې توند مزاج یې درلود ونه ټاکل شو ، حاجی جمال خان هم زیات قومي ځواك درلود او مشران ویریدل چې دی د واکمنۍ په وخت کې استبداد ته لاس ونه غځوي نوځکه ټولو هڅه درلوده داسې څوك رامنځ ته کړي چې د دوی له آزاد مزاج ، د جرګې له اصولو او د افغانانو له اولسي روایاتو او عدالت سره سم ګام واخلي او په راتلونکی کې استبداد ته لاس ونه غځوي او هم د ډیرې پیاوړې قبیلې مشر نه وي (۲۷) .

تر نهمې غونډې پورې د مشر لپاره ټول شرایط ټاکل شوي وو ، د شیر سُرخ د مزار ملنګ صابرشاه په دې جرګه کې یو د کم عمر ځوان چې غلی به ناست خو غښتلی متې او زیاته هو ښیاري یې درلوده په دې شرایطو برابر وموند ، له ځایه پاڅید ، له نژدې کرونډې نه یې د غنمو وږی (له بل روایت د وریشو وږی) راوشکول ، رایې وړل ، دې ځوان ته یې تاج ترې جوړ کړ ، په دستار یې ور وټومبه او غږ یې وکړ چې : « زه د دې نوي مسؤولیت لپاره دا ځوان ټاکم ! » د ټولو مشرانو دا ټاکنه خوښه شوه ، هو دا ټاکل شوی ځوان احمد خان و چې له دې ورځې نه وروسته د احمدشاه بابا په نامه یاد شو او په ډیر لږ وخت کې یې د خپل عقل ، فراست او میړانې په مټو لویه افغاني امپراتوري جوړه کړه او د افغانستان ټولې خاورې یې د نورو له واك نه آزادې کړې (۲۸) او تر دوه نیم سوه کلنۍ دربه درۍ وروسته د افغانستان بشپړه آزادي ترلاسه شوه .

دا جرګه هم د کمیت له نظره ډیره لویه نه وه او خو معدودو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

محدودو مشرانو برخه پکې درلوده خو د کیفیت له پلوه ډیره لویه جرگه وه ځکه د افغانستان د لویدیځ د مهمو قومونو باوري مشران پکې موجود وو او هم له دې کبله چې یو لوی سیاسي گام یې واخیست او د هیواد د مشرتابه په برخه کې یې پوخ او مدبرانه تصمیم وکړ او د دې انتخاب نتیجه ډیره په زړه پورې او مطلوبه وه او د پښتنو هغه متل یې رښتیا کړ چې وایي : « کار چې په سلا وي بې بلا وي » .

د احمد شاه بابا ترمړینې (۱۷۲۷ م) وروسته د ده په اولاده کې د اقتدار پر سر خونړۍ کورنۍ شخړې پیل شوې ، مدبر وزیر شاه ولیخان بامیزایی د تیمورشاه له خوا ووژل شو او د قومي دښمنیو په نتیجه کې تیمورشاه په‌غلا پایتخت کابل ته راولیږداوه ، د ده ترمړینې وروسته د ده زوی زمانشاه د تیمورشاه د زامنو له منځ نه د یوه تن په پاچاهۍ ټاکونکی جرگه د زندان میلمه کړ او د واك پر سر په واکمنه کورنۍ کې وژنې او قتل و خون دومره زیات شو چې بالاخره انگریزانو په ۱۸۳۸ م کال کې له دې نفاق نه درنه استفاده وکړه ، زموږ پر هیواد یې وسله وال تیری وکړ او زموږ ملي واکمني یو ځل بیا رانسکوره شوه ، د دې ټولو بدبختیو لوی علت د جرگې (شورى) شاته اچول او د سلا او مشورې له منځه تلل وو (۲۹) .

د اولس جرگې

۵ - د جهادي مشرانو جرگه :

انگریزانو ، رنجیت سنگهـ او د افغانستان فراري پاچا شاه شجاع د ۱۸۳۸ کال په جون کې یو درې اړخیز تړون لاسلیك کړ ، په دې تړون کې شاه شجاع ته وعده ورکړه شوه چې دی به د افغانستان پاچاهۍ ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسول کیږي او ده هم د قدرت په هوس کې د افغانستان زیاتې سیمې انګریزانو او سکهانو ته ورو‌بخښلې او د دوی بشپړه غلامي یې ومنله ، د همدې قرارداد په بنا شاه شجاع له انګریزي لښکرو سره د سنده او بولان له لارې پر کندهار راغی ، کندهار یې ونیو او هلته د انګریزانو له خوا د ده تاجپوشي وشوه ، بیا یې د کابل پر لور لښکر کشي وکړه . غزنی یې لاندې کړ او امیر دوست محمد خان له کابل نه د بخارا په لورتیښته وکړه ، شاه شجاع انګریزانو کابل ته راووست او پر تخت کښینول شو ، انګریزي نماینده مکناټن او نورو انګریزانو علناً ټول اختیارات ترلاسه کړل او پاچا د کلمې په حقیقي معنی « تش په نامه پاچا و » (۳۰) .

د افغانانو د ملي جرګو برکت و چې افغانانو ته یې له پردو یرغلګرو سره د مقابلې داسې ملي شعور ورکړی و چې هر افغان خپل مسؤولیت ګاڼه چې بې له قبلي مفاهمې په خپله ، خپله سیمه کې راپاڅیږي او د پردي تیري په مقابل کې ملي لښکر تنظیم او له تیري کوونکو سره مقابله پیل کړي .

په همدې اساس کله چې انګریزان له کندهار نه تر کابل پورې راتلل ، په لاره کې ډېر بریدونه پرې وشول او دوی هم خصوصاً په غزني کې مجاهدین په ډېر وحشت او قساوت قتل عام کړل خو دې وحشت او دهشت نه یوازې دا چې خلك ونه ویرولای شول ، بلکه د ملي پاڅیدنو حلقه یې لا پسې پراخه کړه ، د افغانستان په ګوټ - ګوټ کې خلك پاڅیدل ، پر انګریزی او د دوی د غلام پاچا پر تأسیساتو بریدونه پیل شول ، د ملي پاڅون حلقه د مرکز پر لور راتنګیدله او د بیلو - بیلو سیمو د مجاهدینو ترمنځ مفاهمې ټینګیدلی ، د دې پاڅون او د دې مفاهمو نتیجه دا شوه چې یوځل بیا یوه ملي لویه جرګه رامنځ ته کړي ، د روژې په یوه مبارکه شپه کې د ۱۸٤۱ م کال د نومبر په لومړۍ نیټه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل ښار په زړه عاشقان وعارفان کې د مشرانو یوه جرگه راغونډه شوه او د یوه عمومي پاڅون لپاره یې پریکړه وکړه ، جرگې چې د بیلا بیلو قومونو مشران پکې وو د پاڅون د رهبرۍ لپاره یوه دوولس کسیزه شورا جوړه کړه ، استازي یې وټاکل چې خلك پاڅون ته وهڅوي . د انگلیسانو مخابرې او ارتباطات ترڅارنې لاندې ونیسي او نور لازم اقدامات وکړي .

د انقلابي شورى د مشرۍ لپاره یې نواب محمد زمان خان د رئیس په حیث او امین الله خان لوگرى د « نایب » په حیث وټاکل . د دې شورى نور مهم غړي : غازي عبدالله خان اڅکزى ، میر مسجدي خان او ځینې نور کسان وو او د انقلاب د څرخ په څرخولو کې د دې مشرانو هم لوى لاس و : سکندر خان بامیزى ، امام ویردى (اوزبك) ، ملا احمد برنج فروش ، اکبر خوابگاهی ، آغا حسین قزلباش او نور په لسهاوو کسان (۳۱) .

د دې لویې جرگې د تدبیرونو په رڼا کې په دوو میاشتو کې دننه انگریزانو شرمیدلې ماته وخوړه او مجبور شول چې د ۱۸٤۲ کال د جنورۍ په ٦ نیټه کابل تخلیه کړي او د افغانستان آزادي ومني (۳۲) .

دا لویه جرگه هم د کمیت له پلوه ډیره لویه نه وه ځکه د نړۍ د وخت د لوى ښکیلاکي ځواك ترواك لاندې سیمو کې جوړیده او د امنیت ساتلو یې بشپړه هوښیاري غوښته چې وښوده شوه خو د کیفیت له خوا ډیره لویه جرگه وه او د ملي پاڅون لپاره یې داسې تدبیرونه ونیول چې په ډیره ښه توگه یې ملي رهبري وکړاى شوه او په ډیر لنډ وخت کې یې د هیواد آزادي ترلاسه کړه خو افسوس چې د انگریزانو تفتین د قدرت ته رسیدو تروخته پورې د دې جرگې ځینې غړي ، لکه غازي عبدالله خان اڅکزى او میر مسجدي خان د خاینانو او د خپلو عمالو په لاسونو شهیدان کړي وو او پاتې یې هم د تښتیدلي امیر دوست محمد خان د حکومت د بیا ټینگیدلو په اثر تس نس شول خو بیا یې هم د نړۍ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ کې یو لوی کار ترسره کړی و او هغه هم د لومړي ځل لپاره د انګریز د مغرور ښکیلاك شرمیدلي ماته وه څکه تر دې وخته دوی خپل قدرت نه ماتیدونکی ګاڼه او د نړۍ نورو لویو او وړو هیوادونو هم فکر کاوه چې انګریز نه ماتیدونکی قوت او قدرت دی .

د امیر شیرعلي خان لویې جرګې

٦ - لومړۍ لویه جرګه :

امیر شیرعلي خان چې یو روڼ فکره پاچا و او لویو جرګو ته یې ځل بیا ارزښت ورکړ ، ده په ۱۸٦٥ م کال په کابل کې یوه لویه جرګه جوړه کړه ، دې جرګې ته یې د هیواد له بیلا بیلو سیمو نه دوه زره کسان راوبلل څو ده ته د ده د وروڼو د اختلاف او دښمنیو په باب مشوره ورکړي ، چې تردې مشورې وروسته له خپلو وروڼو سره جګړې ته متوجه شو ، په نتیجه کې یې ماته وخوړه او د کابل تخت یې ورونو ترې ونیو (۳۳) .

۷ - دوهمه لویه جرګه (۳٤) :

همدا راز ده د خپلې واکمنۍ په دوهمه دوره کې په ۱۲۹۰ هـ ق (۱۸۷۳ م) کال د خپل ۱۳ کلن زوی عبدالله خان د ولیعهدی لپاره یو لوی جشن جوړ کړ او د شمس النهار د یوه اقتباس په استناد پنځه سوه زره تنه مخور او سپین ږیري ورته راغونښتل شوي وو (*) او اووه شپې او ورځې یې دوام درلود (۳۵) د همدې لویې غونډې په دوران کې امیر شیرعلي خان د افغانستان لومړنۍ کابینه جوړه کړه ؛ سید نور محمد شاه یې صدراعظم وټاکه او د بیلا بیلو چارو لپاره یې وزیران موظف کړل (۳٦) .

(*) دا شمیره له عقل نه لرې ده کیدای شي یا په اقتباس او یا په خپله اخبار کې شمیره غلطه چاپ شوې وي (لیکوال)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا دواړې جرګې د کميت په لحاظ ډيرې لويې وې او خصوصاً د دوهمې جرګې د ګډون کوونکو د شمير په اقتباس کې که غلطي شوې وي هم يقيناً ډيره لويه جرګه به وه خو کيفيت يې د پخوانيو جرګو غوندې نه و ، ځکه اهداف يې ترهغې واړه وو ، له وروړو سره جګړه د اقتدار جګړه وه او خلکو له داسې موضوع سره ډيره علاقه نه ښوده او هم د وليعهد تاکل د پاچا يو بل هوس و چې د خپل لوی زوی محمد يعقوب خان سره د مخالفت له امله يې کړی و خو بيا يې هم لويه ميوه په افغانستان کې د يوه منظم او عصري حکومت او کابينې رامنځ ته کيدل وو .

بيا هم د اولس جرګې

۸ - د مجاهدينو ارتباطي جرګه :

په ۱۸۷۹ ع کال انګريزانو يو ځل بيا پر افغانستان وسله وال بريد وکړ . امير شيرعلي خان کابل پريښود او مزارشريف ته د روسانو د مرستې په تمه ولاړ خو هلته زړه چاودی مړ شو ؛ انګريزانو د ده زوی يعقوب خان چې له زندانه پر تخت کښينول شوی و له ځانه سره مل کړ . د ګندمک شرميدلی تړون يې ورسره وکړ او د افغانستان حکومت يو ځل بيا د انګريزانو لاس ته ولويد . د افغانستان اولس هم د خپل طبيعي خصلت له مخې د پاڅون لاره ونيوه ، په هرځای کې سره راغونډ شول او د خپلو ملي مشرانو په لارښوونه يې پر انګريزانو بريدونه پيل کړل . د کابل ، کوهدامن او کاپيسا د جهاد مشران محمد کريم خان ، غلام حيدرخان کابلي ، ميربچه خان کوهدامنی ، ميرغلام قادرخان اوپيانی ، پرويزشاه خان پغمانی ؛ د تګاو او نجراو جهادي مشران محمد عثمان خان ساپی او ورور يې محمد شاه خان ؛ په لوګر کې د جهاد مشران غلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

حیدرخان ځرخي ، سمندر خان او محسن خان لوګري ؛ د میدان او وردګو جهادي مشران محمد جان خان وردك او ملا عبدالغفار خان لنګري ؛ د غزني او زابل جهادي مشران ملا دین محمد اندړ چې په ملا مشك عالم مشهور دی ، عبدالقادرخان غزنوي او ګل محمد خان اندړ ؛ په هرات کې نایب سالار حفیظ الله خان او سردار محمد ایوب خان ، په ننګرهار کې عصمت الله خان جبارخیل او د هیواد په ګوټ - ګوټ کې په سلهاو نور کسان چې د ملا مشك عالم د وینا له مخې د جهاد ټول مشران دري زرو تنو ته رسیدل (۳۷) .

دوی ټولو د هیواد په بیلا بیلو برخو کې محلي جرګې جوړې کړې وې او د ارتباطي شبکو له لارې یې دې جرګو ته د یوې واحدې جرګې بڼه ورکړې وه او د جهاد په ارتباط یې ګډ تصمیمونه نیول . د همدې ګډو تصمیمونو له مخې مجاهدینو د انګریزانو او مزدور حکومت ځالې ورانولې ، د مرکز په لور رالنډیدل او د کابل د محاصرې حلقه تنګیدله ځو چې د ټولو سیمو مجاهدین له خپلې خپلې خوا پر کابل راچاپیر شول او په انګریزي چونېیو یې اور بل کړ. په دې بریالي جهاد کې نارینه وو او ښځو ګډه برخه درلوده او د ۱۸۷۹ کال په دسمبر کې یې سوړ ژمی د انګریزانو لپاره په سره تنور بدل کړ او یو ځل بیا یې انګریزانو ته شرمیدلې ماته ورکړه .

دې جرګو د انګریزانو د شړلو پروګرام درلود خو د افغانستان د آزادۍ د سنبالولو کوم پروګرام ورسره نه و ، نوځکه کومه سکه چې محمد جان خان ضرب کړې وه پرې لیکلي یې وو :

میکنم دیوانګی تا بر سرم غوغا شود

سکه به زر میزنم تا صاحبش پیدا شود (۳۸)

او له همدې نیمګړتیا نه انګریزانو ګټه واخیسته له سردار عبدالرحمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان سره یې اړیکې ټینګې کړې او تر پټ تړون وروسته یې ده ته د پر تخت کښیناستلو بلنه ورکړه.ده ظاهراً د جهاد اعلانونه نشر کړل او د مجاهدینو له لارې حکومت ته ورسید ، انګریزان هم جسماً له افغانستان نه ووتل خو په غیرمستقیم ډول عبدالرحمن خان د دوی د تحت الحمایه پاچاپانو په توګه پاتې شو .

د مجاهدینو دې ارتباطي جرګو یو ځل بیا د افغانستان آزادي تأمین کړه او دا جرګه هم د کمیت او هم د کیفیت له اړخه لویه او مهمه وه او دا چې وروستی نتیجه یې دښمنانو وتروړله لوی علت یې دا و ، چې د افغانستان خلك له خارجي ښکیلاك سره ژوره دښمني لري خو له کورني استبداد سره بیا غیرملي او استبدادي حکومتونو روږد کړي دي .

د سراجي دورې جرګې

۹ - د بیطرفۍ لویه جرګه :

د ۱۹۱۳ م کال په اګست کې نړیوال عمومي جنګ ونښت ، په دې جنګ کې انګریزانو د افغانستان له تحت الحمایه حکومت نه توقع درلوده چې افغانستان د انګریز په ملاتړ په جنګ کې برخه واخلي او که نه نو بې طرفه پاتې شي ؛ د افغانستان روشنفکرانو او پر آزادۍ مین اولس اراده درلوده چې انګریزانو له جنګي مصروفیت نه په استفادې کولو سره له انګریزانو سره وجنګیږي او له تحت الحمایګۍ نه ځان خلاص کړي ، کابل ته راغلی د جرمنیانو او ترکانو هیئت له افغانستان نه غوښتنه کوله چې د دوی ملاتړ وشي او د انګریز په وړاندې په جګړه کې برخه واخلي او له دوی سره به په دې برخه کې هر ډول مرسته کیږي (۳۹) خو امیر حبیب الله خان د موضوع د باریکۍ له امله منځنۍ لار خوښه کړه او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان بشپړه بې طرفي يې اعلان کړه او انگريزانو ته يې په جگړه کې د نه شامليدو ډاډ ورکړ ؛ محمود طرزي په سراج الاخبار کې د « حی علی الفلاح » ويښوونکی مقاله چاپ کړه خو د انگريزانو له خوا په مطبعه کې سانسور او له نشر څخه پاتې شوه (٤٠) .

پاچا په ١٩١٥ م کال د خپلې بې طرفۍ د تائيد لپاره د افغانستان مشهور مشايخ ، لکه د اسلام پور پاچا (ميرصاحب جان) ، د موسهي اخونزاده (ملا محمد جان) ، د تگاو ملا صاحب ، د هډې اخونزاده ، د برو ميا صاحب ، د حصارك ميا صاحب ، شمس الحق صاحب ، د شور بازار حضرات ، حافظ جي صاحب ، ملا محمد مريد ، ملا عبدالغفار اخونزاده اونور کابل ته راوغوښتل ؛ د دغو مشايخو اونورو اولسي وکيلانو په شمول يوه لويه جرگه د امير په وړاندې جوړه شوه او د ملت د اتفاق او د دولت د بې طرفۍ د سياست ملاتړ يې وکړ (٤١) .

په دې لويه جرگه کې که څه هم ظاهراً انگريزان د افغانانو له گوزار نه خلاص شول خو افغانستان هم له تباهۍ او د نړيوال جنگ له ډگر گرځيدو څخه بچ او د نړيوالې سوځوونکې جگړې له لنبو څخه وژغورل شو .

د امانې دورې لويې جرگې

١٠ - د « اتحاد مشرقي » په نامه لويه جرگه :

د ١٩١٩ م کال د فرورۍ په ٢٠ نيټه د آزادی غوښتونکو يوې ډلې د افغانستان تحت الحمايه پاچا امير حبيب الله خان د يوې کودتا په ترځ کې وواژه او تر دې وروسته د ده زوی امان الله خان د افغانستان بشپړه خپلواکي اعلان کړه او د افغان او انگريز دريم جنگ ونښت ، په جنگ کې انگريزانو د هيواد په جنوبي او غربي جبهو کې سخته او شرميدلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماته وخوړه او د متارکې وړاندیز یې وکړ . د افغانستان حکومت متارکه ومنله خو انګریزانو یو ځل بیا غوښتل چې نظامي ماته په سیاسي ډګر کې جبیره کړي او هغه څه چې په جنګ یې له لاسه ورکړي وو په سوله کې یې ترلاسه کړي ؛ د راولپنډۍ د سولې په غونډه کې یې د افغاني هیئت مشر والي علي احمد خان وغولاوه او یوه مغلوبانه صلحنامه یې پرې لاسلیك کړه خو بیا هم دولت نور اقدامات وکړل او د ۱۹۱۹ م کال په اګست کې انګریزانو زموږ بشپړه آزادي ومنله (٤٢) . له دې سره هم داسې ګنګوسې لا خورې وې چې انګریزان به یو ځل بیا پر افغانستان وسله وال تیری وکړي ، د داسې یوه تیري د مقابلې لپاره د مشرقي تنظیمیه رئیس محمد نادرخان د « اتحاد مشرقي » په نامه یوه لویه جرګه راوبلله ، جرګه په ننګرهار کې د هډې صاحب د زیارت ترڅنګ راغونډه شوه ، په دې غونډه کې د مشرقي (اوسنی لغمان ، کونړ او ننګرهار د ولایتونو) د بیلا بیلو قومونو سپین ږیري ، عالمان ، سادات ، مشایخ اونور مخور سره راغونډ کړای شول او د خپلواکۍ د ساتنې او د وطن د دفاع او آبادۍ په برخه کې یې مهمې پریکړې وکړې ، دوی وغوښتل چې انګریزان دې د افغانستان آزادي د زړه له کومې ومني او که نه نو د سرحد ټول اقوام او قبایل د جهاد لپاره چمتو او اماده دي او د افغانستان آزادي به په خپلو وینو ساتي . په همدې غونډه کې د هر قوم مشرانو د پاك قرآن په حاشیه کې ژمنه لیك کړه ، د هر قوم ذمه واری یې وټاکلی ، د جهاد مشران او علمبرداران یې تعیین کړل ، د حکومت له خوا هر مشر او علمبردار ته یوه - یوه ښه تومانچه چې د هماغه قوم نوم او د جهاد د محاذ نوم یې پرې کیندل شوی و ورکړه شوه او پر نورو سوغاتونو سربیره هر یو قوم ته د جهاد یو - یو علم شریف هم ورکړ شو چې د جهاد آیتونه پکې لیکل شوي وو (٤٣) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همدې تاريخ غونډې په افتخار په مشرقي کې د « اتحاد مشرقي » په نامه يو اخبار د ۱۹۲۰ کال د فرورۍ په ۲۸ نېټه په خپرونو پيل وکړ (٤٤) .

دا لويه جرګه د آزادۍ ساتلو لپاره شوې وه ، د کميت له پلوه لويه وه ، د کيفيت له پلوه سره له دې چې د ټول هيواد د مشرانو جرګه نه وه خو اغيز يې عمومي او کيفيت يې لوړ و او انګريزان يې مجبور کړل چې د هندوستان په مسورۍ کې له افغاني هيئت سره د موضوع د هر اړخيز حل لپاره خبرو ته چمتو شي .

PROPERTY OF ACKU 4964

۱۱ - د اساسي قانون جرګه :

د افغانستان د خپلواکۍ او په ځنګ کې يې د مشروطه او قانوني حکومت د ټينګېدلو لپاره منظمه روشنفکري مبارزه له پخوا نه پيل شوې وه او د مشروطيت غورځنګ چې په ۱۹۰۵ کال کې په منظم ډول رامنځ ته شوی و (٤٥) د وخت د تحت الحمايه پاچا له خوا په بېرحمۍ وکوټل شو خو غلی نه شو او نور هم غښتلی شو خو يې په نتيجه کې پاچا را نسکور او د آزادۍ جهاد پيل شو . د همدې مبارزې په دوام په افغانستان کې د قانون جوړونې او د قواوو د تفکيك کار پيل شو او د افغانستان د لومړني اساسي قانون مسوده جوړه شوه . د دې « اساسي نظامنامې » د منلو او تصويب لپاره د ۱۹۲۳ کال د فرورۍ په ۲۶ نېټه د ملت د مشرانو لويه جرګه راوغوښتله شوه چې ۸۷۲ نماينده ګانو برخه پکې درلوده او د افغانستان دا لومړنی اساسي قانون يې تصويب کړ (٤٦) .

دې قانون ۷۳ مادې درلودې ، چې زموږ د هيواد سياسي او اجتماعي بنه ، د خلکو حقوق ، اداري تشکيلات او اساسات ټاکلي وو .

دې قانون خلکو ته د فکر د آزادۍ ، د کار د آزادۍ ، د خبرو د آزادۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کور او حیثیت د مصؤونیت وعده وکړې وه او د قانون حکومت پکې اعلان شوی و (٤٧) .

د دې لويې جرگې کمیت او کیفیت دواړه لوړ وو او د اساسي قانون په تصویب سره یې افغانستان ته د قانوني ودې او پراختیا زمینه برابره کړه او هم د دې جرگې ترجوړېدو لږ وخت وړاندې د ۱۹۲۱ کال په اگست کې د دولت شوری جوړه شوې وه چې د هیواد مخور ، عالمان ، سادات او مشایخ پکې راغونډ وو . د قوانینو مسودې به یې جوړولې او د ارگ په شمالي برج کې يې ځای ورته ټاکلی و (٤٨) .

۲ – د پغمان لویه جرگه :

دا لویه جرگه د ۱۹۲٤ کال په جولای کې په پغمان کې جوړه شوه او د دولت خارجي تړونونه ، روابط او کورني قوانین اومسایل یې تر غور لاندې ونیول ، لیکن په حقیقت کې دا لویه جرگه د منگلو د سر اخیستنې په باب وه (٤٩) او کوم اعتراضونه چې دوی په قوانینو درلودل د هغو ترمیم وشو (٥٠) .

په دې لویه جرگه کې ټول ۱۰٥۲ تنه راغونډ شوي وو چې ۲۳۱ تنه یې د دولت وتلي مامورین او پاتې یې د بیلا بیلو ولایاتو خانان ، سیدان ، عالمان ، شیخان او ټاکلي وکیلان وو . د جرگې مشري د وخت د پاچا په غاړه وه او د هیواد پر ټولو داخلي او خارجي چارو مفصل بحثونه او پریکړې پکې وشوې (٥١) .

دا جرگه د کمیت په لحاظ هم لویه وه او د اهمیت په لحاظ هم ، ځکه لومړی ځل و چې د اولس له نماینده گانو سره دولتي اسرار تربحث لاندې ونیول شول او حتی دوی پرې وپوهول شول .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳ - د اماني دوری وروستۍ لويه جرگه :

دا جرگه داسې وخت جوړه شوه چې د وخت پاچا د اروپا د خپل شپږ نيم مياشتني اوږده سفر نه بيرته هيواد ته راستون شوی و . ده ډير نوي شيان ليدلي وو او غوښتل يې چې افغانستان هم په يوه گام د نړيوال تمدن په کاروان پسې ورسوي نو د خپلو نويو پروگرامونو د اعلان لپاره يې د ۱۳۰۷ کال د وږي په ٦ نيټه (د ۱۹۲۸ اگست) په پغمان کې لويه جرگه راوبلله ، په دې لويه جرگه کې دوو زرو تنو برخه درلوده (۵۲) چې د وږي په ۱۰ نيټه پای ته ورسيده (۵۳) .

د دې جرگې مهم مصوبات دا دي : د دولت شوری په ملي شورا بدلول ، د مجرمينو جزا بخښل د پاچا حق دی ، د تفتيش د عمومي دايرې جوړول ، د دارالعجزه او دارالمجانين جوړول ، د څاروو د سر شمير وخت ټاکل ، د عسکري خدمت درې کلنه دوره منل ، د نښانونو الغاء ، رسمي لباس ټاکل د ملکي رتبو الفاظ د رسمي او خصوصي القابو له منځه وړل ، د هر جُرم تعذيری جزا ټاکل ، د عصري محکمو جوړول د خطيبانو او مدرسينو لپاره د شهادتنامو د موجوديت شرط اېښودل ، د حربي قواوو د پياوړتيا لپاره د اولس مالي مرسته کول ، د رشوت مخه نيول ، د واده کولو د سِن تعيينول ، د وليعهد ټاکل ، د افغانستان لپاره درې رنگه بيرغ منل او د ملي نښان ټاکل (۵٤) .

همدا راز دې لويې جرگې پريکړه وکړه چې لويه جرگه به تر دې وروسته د هرو پنځو کلونو په تيريدو مرکز ته راغوښتله کيږي او غړي به يې د پاچا ميلمانه وي ، همدا راز لويې جرگې اولسي جرگې (ملي شوری) ته بشپړ واک ورکړ چې د ملت او هيواد په گټه ټول جوړ شوي قوانين ومني او د اجراء وړ وگرځي (۵۵) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې جرګه کې د ملت نماینده ګانو خپله رایه په صراحت بیانوله او له اخلاقي جرآت نه یې کار اخیست خصوصاً د دیني چارو په برخه کې ډیر ځیر وو او د امان الله خان له ټینګار سره سره یې ځینې خبرې ،لکه د واده د سِن ټاکل او نورې ونه منلې شوې (٥٦) .

له دې سره – سره دا جرګه د کمیت په لحاظ لویه وه خو د کیفیت په لحاظ یې له یوې خوا غیرضروري ، احساساتي او حتی د زمان او مکان په لحاظ مضر وړاندیزونه درلودل نوځکه یې نتایج د هیواد لپاره ډیر خطرناك ثابت شول او د یوه تباه کن اړدوړ زمینه یې رامنځ ته کړه او ځه مو چې درلودل هغه هم د دې اغتشاش په اور کې وسوځیدل .

ځینې مؤرخین د وخت له پاچا سره د وزیرانو کار شکني او د دوی له خوا د لویې جرګې د وکیلانو تحریکول هم د دې لویې بربادۍ یو عامل ګڼي (٥٧) .

د نادر خان دوره

١٤ – د ١٣٠٩ لویه جرګه :

د ١٣٠٩ کال په وري (د ١٩٣٠ سپتمبر) کې په کابل کې د وخت پاچا محمد نادرشاه یوه لویه جرګه راوغوښته چې ٣٠١ تنه انتخابي وکیلان او ٢٢٧ تنه د دولت مامورین او خارجي سفیران پکې وو (٥٨) .

د پاچا په افتتاحیه وینا کې د دې لویې جرګې د راغوښتل کیدو مطلب د ملي شورى د مقرراتو ټاکل ښودل شوي (٥٩) او هم همدې لویې جرګې د افغانستان تجدید شوی اساسي قانون بیا منلی (٦٠) خو په تبلیغاتو کې یې پنځمې پریکړې چې د امان الله خان په باب یې کړې ډیر ستر ځای نیولی دی (٦١) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ظاهرشاه دوره

۱۵ - د بیطرفۍ دوهمه لویه جرگه :

د ۱۹۳۹ کال په سپتمبر کې په نړۍ کې د دوهم نړیوال جنګ لمبې بلې شوې (۶۲) ډیر هیوادونه پکې خوړین شول او د آلمان او ایتالیې ترماتې وروسته متحدینو له افغانستان نه وغوښتل چې جرمني او ایتالوي مستخدمین او کار کوونکي دوی ته وسپاري خو د افغانستان حکومت یو حُل بیا د ۱۹٤۱ کال په جولای کې لویه جرگه راوغوښته چې په دې جنګ کې یې د افغانستان عنعنوي بیطرفي اعلان کړه (۶۳) او له هیواد څخه یې د آلمان او ایتالیې د متخصصینو وتل په دې شرط ومنل چې رك روغ خپلو هیوادونو ته ورسول شي او د تلو په وخت کې به په لار کې هیڅ راز ستونزې نه ورته پیښیږي ، سفارتونه به برحال وي سیاسي کسان به نه ایستل کیږي او د نړیوالو دپلوماتیکو مقرراتو له مخې به همدلته استوګن وي ، لویې جرگې دا پریکړه تصویب او حکومت عملي کړه او په افغانستان کې د جرمني اوایتالیې مستخدمین د برتانوي هند له لارې خپلو هیوادونو ته رك روغ وسپارل شول (٦٤) .

د دې جرگې پریکړه هم ډیره مهمه وه او په نړیوال خونړي جنګ کې د ګران هیواد افغانستان لمن له وینو او اور څخه وساتله شوه .

۱۶ - د ۱۳۳٤ کال لویه جرگه :

تر دې وخته د افغانستان په ګاونډ کې حالاتو ژور تغییر کړی و ، انګریزانو د هند نیمه وچه خوشې کړې وه او دلته د هندوستان او پاکستان په نامه دوه بیل هیوادونه جوړ شوي وو ، د افغانستان ملت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتل چې له افغانستان نه د ډیورنډ د کرښې په وسیله بیلې شوې سیمې بیرته له افغانستان سره یوځای او د افغانستان تاریخي صورت تکمیل شي خو د دې ترڅنګ د صوبه سرحد د پښتنو سیاسي لیډر خان عبدالغفار خان چې د هند ترویش وړاندې د واحد هند پر پاتې کیدو ټینګار کاوه د هند ترویش وروسته یې له پاکستان نه د پښتنو بېلتون او ځانګړې هیواد غوښت او له همدې سره د پښتونستان موضوع رامنځ ته شوه ، د افغانستان حکومتونو ته هم چې د ملت له خدمت نه عاجز وو دا مبهم غږ په زړه پورې و او د ملت توجه یې ورته جلبولای شوه خو تر ټولو دا غږ د روس لپاره خوندور و ځکه په دې اتڼ باندې د راګډیدلو له لارې یې په افغانستان کې ژوره رخنه کولای شوه او خپل هغه زاړه هدف ته چې پتر کبیر د افغانستان د نیولو په برخه کې ټاکلی ورسیدلای شوای .

هو ! همداسې وشول ، د پاکستان تر جوړیدو وروسته د افغانستان او پاکستان ترمنځ سیاسي فضا خړه پړه شوه ، سوړ جنګ پیل شو او د سیاسي اړیکو شلیدلو زمینه مساعده شوه . افغانستان تر نه ځلې زیات له غرب نه د نظامي مرستې غوښتنه وکړه خو یوه غربي هیواد هم د پاکستان له کبله دا غوښتنه ونه منله او د افغانستان حکومت له مجبوریته روسانو ته مخ واړاوه ، هغوی داسې ورځې ته شنه ناست وو او دا غوښتنه یې په مینه قبوله کړه (٦٥) .

دا وخت سردار محمد داؤد د افغانستان صدراعظم و ، د ١٣٣٤ کال د لړم په ٢٢ (د ١٩٥٥ نوامبر) یې لویه جرګه راوغوښته ، د دې لویې جرګې په پریکړو کې د پښتنو د موضوع ملاتړ او د حساسو حالاتو په بناء د افغانستان نظامي پیاوړتیا شامله وه (٦٦) او د همدې پریکړې په لاسوند د افغانستان حکومت له روسیې سره د نظامي پیرودنو تړون وکړ او ځوانان یې د نظامي زده کړې لپاره روسیې ته ولیږل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷ - د اساسي قانون لويه جرگه :

د ۱۹٦٤ کال په سپتمبر کې په کابل کې يوه لويه جرگه جوړه شوه او د افغانستان لپاره يې يو داسې نوی اساسي قانون تصويب کړ چې خلکو ته يې د اساسي حقوقو د تأمين اوتضمين وعده ورکړه . د احزابو آزادي ، د مطبوعاتو آزادي او د شاهي کورنۍ له انحصار نه د حکومت را ايستل او د مقننه ، مجريه او قضائيه قواوو سره بيلول د دې قانون مهم ټکي وو . دې جرگې د ٤٠٠ تنو شا او خوا غړي درلودل او د سپتمبر په ۱۹ نيټه يې د نوي اساسي قانون متن تصويب کړ (٦٧)

دا لويه جرگه هم د کميت له اړخه لويه وه او دا چې يو نوی اساسي قانون يې تصويب کړ دا يې ښه کيفيت و ...

۱۸ - د جمهوريت لويه جرگه :

د ۱۹٦٤ کال تصويب شوي اساسي قانون په خاص ډول د وخت د پاچا تربور محمد داؤد خان د قدرت له قانوني نيولو نه محروم کړ او په دې توگه د دوی کورنۍ شخړی او خوابدۍ د داسې ژورو عقدو سبب شوې چې داؤد خان اړ شو د قدرت ترلاسه کولو لپاره د کودتا لاره غوره کړي او د کودتا ملگري يې هم هغه کسان وټاکل چې د روس د خلق - پرچم غړي او يا د روس مستقيم ايجنټان وو . د ۱۳٥۲ کال د چونگاښ جمهوري کودتا د همدې کسانو په لاس ترسره شوه او د دموکراسۍ لسيزې ته يې خاتمه ورکړه .

داؤد خان د ۱۳٥٥ کال ترسلواغې پورې (د ۱۹۷۷ فرورۍ) د دولت د رئيس په حيث کار وکړ خو همدا وخت يې وغوښتل چې خپل حکومت ته قانونې بڼه ورکړي . اساسي قانون نافذ او د دولت د اداري لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمهوررئیس وټاکل شي . دې درانه کار بیا هم د لویې جرګې راغونډېدل غوښتل ، او همدا وو چې د سلواغې په لسمه نیټه په کابل کې یوه لویه جرګه پرانستله شوه . د دې جرګې انتخابي وکیلانو هم تر ډېره حده انتصابي بڼه درلوده ، د داؤد خان د ملي غورځنګ نومي ګوند غړي ورته ټاکل کېدل او انتصابي غړي یې هم د پخواني تعامل په خلاف تر ډېره حده د سپین ږیرو او مخورو پرځای هغه ځوانان او ګوندي فعالین وو چې د لویې جرګې وړتیا یې نه درلوده او د عنعنوي تعامل له مخې لویې جرګې ته د راتلو د شرایطو درلودونکي نه وو .

د دې جرګې غونډې (١٦) ورځې دوام وکړ او په شپاړسمه ورځ د جمهور رئیس د ټاکل کیدو موقع راورسیده او په پای کې محمد داؤد د افغانستان د جمهور رئیس په توګه ومنل شو (٦٨) .

دې جرګې د کمیت له پلوه د (٥٠٠) تنو شا او خوا غړي درلودل خو د کیفیت له پلوه ځکه درنه نه وه چې انتخابي او انتصابي دواړې برخې غړي یې تر ډېره حده د لویې جرګې د غړیتوب د شرایطو درلودونکي نه وو .

د مجاهدینو جرګې :

د ١٣٥٧ کال د غوایې د خونړۍ کودتا له کیدلو سره زموږ په هیواد کې د روسیې ښکیلاک مزدور حکومت رامنځ ته شو او یو ځل بیا د افغانستان مسلمانو خلکو د یوه عمومي پاڅون تیاری پیل کړ ؛ د هیواد په ګوټ ګوټ کې محلي جرګې وشوې او جهاد پیل شو ، په پیښور کې د جهاد د مشرانو ګډې شوراوې جوړې شوې . حتی د ١٣٥٨ کال د مرغومي په ١٥ نیټه (د ١٩٨٠ جنورۍ) په پیښور کې یوه ممثله لویه جرګه جوړه شوه او د سلواغې تر ٣٠ نیټې پورې یې غونډو دوام وکړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د هیواد د ټولو ولایاتو او ګوندونو استازي ورته راغلي وو (۶۹) خو دې جرګې د دروني ګډوډیو او د ګوندیو له امله عملي ګام وانه خیستلی شو او د غونډو له ختمیدو سره یې نتایج او دست آوردونه هم ختم شول .

تردې وروسته د مجاهدینو او هم د رژیم په ساحو کې تش په نامه ګڼې جرګې جوړې شوې خو « ملي » رنګ یې له لاسه ورکړ او موږ نه شو کولای چې د ملي او لویو جرګو په لړۍ کې یې وشمیرو او په دې سربیره زموږ په هیواد کې په لسهاوو نورې لویې او وړې جرګې د تاریخ په بیلا بیلو پوړیو کې شوې چې دلته یې له یادولو او څیړنو څخه تیریږو او د جرګو د تاریخي څیړې په باب همدومره بحث کافي ګڼو .

پایلیکونه :

۱ - کُهزاد ، احمد علی : « تاریخ افغانستان » لومړی ټوك ، ۱۲۵ مخ ، (د افغانستان تاریخ ټولنه) ، کابل ، (۱۳۲۱ کال)

۲ - همدا اخځ .

۳ یاد شوی کتاب ، ۱۲۶ مخ .

٤ - گزیده ، ریگویدا ، د داکتر سید محمد رضا جلالي نایني څیړنه او ژباړه ، سریزه ، ٤۹ مخ ، نقره ، تهران ، ۱۳۶۷ .

۵ - د حکومت د تاریخي بڼو له لپاره وګورئ د مهندس فرشید : مکتبها واحزاب سیاسی ، تهران ۱۳۶۱ .

۶ - کُهزاد ، احمد علی : « تاریخ افغانستان » دوهم ټوك ، ۲۵۱ - ۲۵۲ مخونه ، د افغانستان تاریخ ټولنه ۱۳۲۵

۷ - غبار ، میرغلام محمد ، افغانستان در مسیر تاریخ ، ۲۸۱ مخ ایران ۱۳۵۹ ش .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸ - بینوا عبدالرؤف ، هوتکیها ، ۱٦ مخ ، د افغانستان تاریخ ټولنه ، ۱۳۳۵ ش .

۹ - هوتك ، محمد : پټه خزانه ، ۷٦ مخ د استاد حبیبی سریزه او سمون ، کابل ، ۱۳۵٦ ش (ځلورم چاپ) .

۱۰ - همدا اثر .

۱۱ - د تفصیل لپاره وګورئ : رفیع ، حبیب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوك ، ۸۳ - ۸۷ مخونه ، کابل ، ۱۳۵۹ کال .

۱۲ - پټه خزانه ، ۷۹ - ۸۰ مخونه .

۱۳ - پټه خزانه ، ۱۲۲ مخ .

۱٤ - حبیبی ، عبدالحی : د افغانستان تاریخي پیښلیك ، ۱۵۲ مخ ، د بیهقی کتاب خپرولو مؤسسه ، ۱۳۵۳ .

۱۵ - پټه خزانه ، ٤۸ مخ .

۱٦ - پټه خزانه ، ٤۸ مخ .

۱۷ - هوتکیان ، ٤۳ مخ .

۱۸ - هوتك : امان الله خان : د خپلواکۍ لمر ځرك ، ٤٦ مخ ، ۱۳٦۸ ، پیښور .

۱۹ - هوتکیان ٤۵ مخ .

۲۰ - پټه خزانه ، ۸۱ - ۸۲ مخونه ؛ د خپلواکۍ لمر ځرك ، ٤۷ - ٤۸ مخونه .

۲۱ - هوتکیان ، ٤۵ مخ .

۲۲ - فیض زاد ، محمد علم : جرګه های بزرگ ملي افغانستان ، ۲۹ مخ ، لاهور ، ۱۳٦۸ .

۲۳ - د تفصیل لپاره وګورئ : د خپلواکۍ لمر ځرك ؛ هوتکیان ؛ افغانستان د مسیر تاریخ ؛ پټه خزانه او د دې دورې نور تاریخونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

٢٤ - هوتکیان ٥٣ - ٥٦ مخونه .
٢٥ - همدا اثر ٥٥ - ٥٦ مخونه .
٢٦ - د پیښو تفصیل د همدې دورې په تاریخونو کې وګورئ !
٢٧ - حبیبی ، اروانباد پوهاند عبدالحی ، تاریخ مختصر افغانستان
٢٥٦ مخ ، دوهم چاپ ، سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان ، ١٣٦٨ .
٢٨ - کُهزاد ، اروانباد استاد احمد علی ، رجال و رویدادهای
تاریخی ، ٧٧ - ٧٨ مخونه ، تاریخ ټولنه .
٢٩ - د پیښو د تفصیل لپاره وګورئ : تاریخ مختصر افغانستان
افغانستان در مسیر تاریخ او د دې دورې نور آثار .
٣٠ - تفصیل د افغانستان د نولسمې پیړۍ په تاریخونو کې راغلی دی .
٣١ - افغانستان در مسیر تاریخ ، ٥٤٨ - ٥٤٩ مخونه .
٣٢ - د دې ماتې جریان د لیدی سیل انګریزی لیکونکی په یاد
داشتونو « شبخون افغان = د پښتنو یرغل » کې په ډېر ښکلي او
اعترافي ډول بیان شوی ، د دې کتاب پښتو او درې ژباړې په ١٣٣٩ کال
په کابل کې خپرې شوی دي .
٣٣ - د افغانستان پیښلیك ، ١٩٦ مخ .
٣٤ - ښاغلی فیض زاد په خپل کتاب «جرګه های بزرګ افغانستان»
کې دا دواړې جرګې سره ګډې کړی دي (و ګ : د نومورې کتاب ٤٣ -
٤٦ مخونه) .
٣٥ - آهنګ ، محمد کاظم ، رفیع ، حبیب الله : په افغانستان کې
د ژورنالیزم تاریخچه ، ٢٧ - ٢٨ مخونه ، تاریخ ټولنه ، کابل ، ١٣٥٦ .
٣٦ - رفیع ، حبیب الله : ژبپالنه ، ٤٧ - ٥٠ مخونه ، پښتو
ټولنه ، ١٣٦١ ، کابل .
٣٧ - غبار ، میرغلام محمد : افغانستان در مسیر تاریخ ، ٦٢٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ٦٢٦ مخونه .
٣٨ - کُهزاد ، استاد احمد علی : « مسکوکات دوره‌ء اسلامی افغانستان » د افغانستان کالنی ، ١٣١٩ کال ، کابل .
٣٩ - پاکرای امیر محمد شریف : حکومت مؤقت هند در کابل ، تر ٧٤ مخ وروسته ، ١٣٦٨ کال ، کابل .
٤٠ - په افغانستان کې د ژورنالیزم تاریخچه ، ٨٢ - ٨٨ مخونه .
٤١ - افغانستان در مسیر تاریخ ، ٧٣٩ مخ ؛ د افغانستان پیښلیك ، ٢٢٨ مخ .
٤٢ - اخلاص ، عبدالخالق او رفیع ، حبیب الله ، د استقلال ځلورمه جبهه ، د سریزې ١١ - ٣٧ مخونه ، ١٣٦٥ ، د امان کتاب خپرولو مؤسسه ، پیښور .
٤٣ - کشککی ، مولانا برهان الدین : نادر افغان ، ٢٠٥ - ٢١٢ مخونه ، ١٣١٠ هـ ش ، کابل .
٤٤ - د استقلال ځلورمه جبهه ، ١٣٢ - ١٣٣ مخونه .
٤٥ - حبیبی ، پوهاند عبدالحی : جنبش مشروطیت در افغانستان سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان ، ١٩٨٦ .
٤٦ - د افغانستان پیښلیك ، ٢٤٣ مخ .
٤٧ - رفیع ، حبیب الله : په افغانستان کې د قانون جوړونې شروع او نهضت ، قلمي نسخه .
٤٨ - د استقلال ځلورمه جبهه ، ١٣٥ مخ .
٤٩ - د منګلو د بغاوت په اړه ارواښاد عبدالخالق اخلاص سیف الامان په نامه په ١١٢ مخونو کې یو منظوم کتاب لیکلی چې ټولې پیښې په تار تاریزه توګه پکې تشریح شوې ، د دې کتاب قلمي نسخه ښاغلي محمد هاشم زماني راسپارلې چې د کاتب الحروف له سریزې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تشریحاتو سره د چاپ په انتظار دی .

۵۰ - کشککی ، مولانا برهان الدین : رویداد لویه جرگهء دارالسلطنة ، کابل ، ۱۳۰٤ کال .

۵۱ - همدا پورتنی اثر ، ٤۲۲ - ٤٦۰ مخونه .

۵۲ - د افغانستان پیښلیك ، ۲۵۷ مخ .

۵۳ - طلوع افغان ، ۷ کال ، ۷۰ گڼه ، د ۱۳۷۰ د وري ۳۰ ، کندهار .

۵٤ - همدا پورتنی جریده او د همدي کال د امان افغان د وري د نهمي نیټي فوق العاده گڼه .

۵۵ - مهربان ، عبدالله : تاریخ جرگه های ملی در افغانستان ، ۱۰۱ مخ ، د افغانستان د دموکراتیك جمهوریت پلار وطنه جبهه ، ۱۳٦۱ .

۵٦ - جرگه های بزرگ ملی افغانستان ، ۱۳۲ مخ .

۵۷ - هندی ، عزیز : زوال غازي ، ٤۵ - ٤۷ مخونه ، ۱۹۳٤ م .

۵۸ - د افغانستان دولت : تردید شایعات باطلهء شاه مخلوع ، فیصلهء نمبر ۵ لویه جرگهء ۱۳۰۹ افغانستان ومعرفی اعضاء وشرکاء وسامعین موقره ، ۸۱ - ۱۱٦ مخونه ، د ۱۳۱۰ دوری لومړۍ نیټه ، کابل .

۵۹ - الحاج ننگیال (تهولوونکی) : اسناد تاریخی افغانستان ، ٤۲ مخ ، فرهنگ جهاد ، ۱۳٦٦ .

٦۰ - د افغانستان پیښلیك ، ۲٦۵ مخ .

٦۱ - وگوریٔ : تردید شایعات باطلهء شاه مخلوع .

٦۲ - محمود مهرداد : فرهنگ جدید سیاسی ، ۲٦۳ مخ ، ایران ، ۱۳٦۳ .

٦۳ - د افغانستان پیښلیك ، ۲۸۵ مخ .

٦٤ - چکنوری ، سناتور غلام نبی : « لویه جرگه » خپلواکي ، دوهم کال ، خلورمه گڼه ، ٤٤ مخ ، د ۱۳٦٦ تله - لیندۍ .

٦۵ - استاد پژواك لیکوال ته ورکړی معلومات .

(c) ketabton.com: The Digital Library

٦٦ - حق شناس ، داکتر ش . ن : د سایس وجنایات روس در افغانستان ، ۹۹ مخ ، تهران ، ۱۳۶۳ .

٦٧ - کشککی ، صباح الدین ، دهه‌ء قانون اساسی ، ۳۲ - ۳٤ مخونه ، د افغانستان د جهاد ثقافتی شوری ، ۱۳٦٥ .

٦٨ - جمهوری پلوشه ، دوه میاشتنۍ مجله ، د ۱۳٥٥ د سلواغې او کب گڼه ، لومړی مخ .

٦٩ - د تفصیل لپاره وګورئ : وجدی ، عبدالجلیل : په افغانستان کې د عنعنوي جرگو نن او پرون ، ۲۱۸ - ۲٥٦ مخونه ، د امان کتاب خپرولو مؤسسه ، ۱۳٥٦ ، پیښور .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲)

څېړکې

د جرګو ټولنيز دريځ

تير څېړکي موږ ته په ګران افغانستان کې د جرګو څېره راوښوده او څرګنده شوه چې زموږ جرګې که د کميت په لحاظ لويې وې يا وړې خو د کيفيت په لحاظ يې اهداف او اغراض لوی او مهم وو ، لکه :
د هيواد آزادي ، د حکومت د ګوډاګي کيدو په صورت کې د ملي ارادی تنظيم ، د هيواد د مشر ټاکل ، د هيواد د داخلي او خارجي پاليسۍ تعيينول او د هيواد د آبادۍاو پرمختګ . د ميرويس نيکه (لومړی او دوهمه جرګه) د مجاهدينو (پنځمه ، اتمه او نولسمه جرګه) د هيواد د آزادۍد بيا ترلاسه کولو لپاره وې چې ټولی کاميابی شوې . د جنګ او مبارزې ښه رهبري يې وکړه او د خارجی ځواکونو نه يې د هيواد خپلواکي ترلاسه کړه . د ميرويس نيکه جرګه (دريمه جرګه) او د شير

(c) ketabton.com: The Digital Library

سُرخ د مزار جرگه (څلورمه جرگه) د هیواد د مشر ټاکنې جرگې وې چې مشران یې وټاکل او د قدرت خلا یې ډکه کړه . د اتحاد مشرقي جرگه (اوه لسمه جرگه) د آزادۍ د ساتنې لپاره وه چې ملت یې د خپلې آزادۍ ساتلو ته ځار و او پر دې چار مکلف کړ . د بیطرفۍ دوې جرگې (نهمه او پنځلسمه جرگه) د نړیوال جنگ له اور نه د افغانستان ژغورل وو چې هم یې افغانستان له دې اوره وژغوره او هم یې د دې هیوادونو هغه کسان چې د افغانستان لپاره یې خدمت کړی و په نړیوال تضمین خپلو هیوادونو ته روغ رمټ ورسول . یوولسمه ، دوولسمه ، اوولسمه او اتلسمه جرگه د اساسي قانون د منلو جرگې وې چې د دوخت له غوښتنو سره سم یې قوانین پاس او دولت او اداري ته یې قانوني بنه وروبخښله ، د نورو جرگو پریکړې هم عملي شوې او د افغانستان مهمې ملي چارې یې د اولس له ارادې سره سمې کړې .

افغاني عنعنه یې جرگو د بیروکراسۍ طومارونه نه درلودل او پر کاغذي لیکنو یې تکیه نه وه ، بلکه د دې جرگو ژبنۍ پریکړې د کاڼي کرښې وې او عملي کیدل یې حتمي او ضروري وو خو ورو – ورو د حکومت بیروکراسۍ په جرگو کې هم رخنه وکړه نوځکه یې کله – کله پریکړې د کاغذ پرمخ پاتې شوې .

افغاني جرگو په یو ځایي د مقننه ، قضائیه او مجریه قواوو وظیفه درلوده (۱) او هم ځینې څیړونکو د مؤسسانو له مجلس سره ورته بللې دي (۲) خو حقیقت دا دی چې لویه جرگه یوه ځانگړې آریایي پدیده ده چې افغانانو ته په میراث رارسیدلې او یوه مستقله افغاني نمونه گرځیدلې چې په نورو هیوادونو کې یې کټ مټ ساری نه شو موندلای (۳) نو له همدې کبله دا د افغاني ټولنې د نظم او اداري تر ټولو لوړه مرجع گڼلای شو چې د ملت ټولې بنې او بدې ټاکلی شي او په داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

حساسو وختونو کې چې نه حکومت وي او نه بله کومه واکمنه مرجع د ملت د سرنوشت او برخلیك په باب فیصله کوي نوځکه لویه جرگه یوه عاجله رهبري ده ، کامله رهبري ده ، واکمنه رهبري ده او د ملت د ارادې ښکارندویه او ځرگندویه رهبري ده .

د لویې جرگې غړي که ظاهراً د افرادو بڼه لري خو بالقوه هر غړی د یوه قوم او یوې سیمې حیثیت لري او که لویې جرگې ته په واقعاً ملي ډول غړي وټاکل شي یقیناً چې لویه جرگه د ټول ملت د غونډې بڼه غوره کوي او تصمیم یې د ټول ملت د تصمیم حیثیت لري او هغه شخړې چې پاچایان یې په لکونو لښکرو نشي غوځولی لویه جرگه یې په محدودو غړو هوارولی شي .

د جرگې همدا اهمیت او ارزښت و چې د افغانستان ملحد ، دین دښمن او هیواد پلوري کمونستان هم ورته متوجه شول او لکه ځنگه یې چې په خپلو او خپلو شوروي بادارانو د شومو اهدافو لپاره ټول دیني او ملي ارزښتونه تر پښو لاندې کړي وو همداسې یې د لویې جرگې د توهین کولو او اهمیت له منځه وړلو لپاره هم اقدام وکړ خصوصاً کله چې د دوی د پلار وطنې جبهې روسي ماډل بیخي رسوا او ناکام شو نو د ۱۳٦٤ کال د وري په ۳۱ نیټه (د ۱۹۸۵ اپریل) د شوروي را صادر شوي گوډاگي ببرك کارمل په کابل کې د لویې جرگې په نامه یوه غونډه وکړه چې د کمیت په لحاظ یې ۱۷۹٦ کسان پکې کښینولي وو خو دا یو هم د اولس او خلکو نماینده گان نه وو ، زیات شمیر یې د کمونست خرخ شوي گوند غړي او نور یې له دې گوډاگي رژیم سره د تړلیو اتحادیو غړي وو خو محدود کسان داسې پکې وو چې له خپلو سیمو نه د کمونست رژیم د ملاتړ په جُرم راځغلول شوي او په کابل کې یې د کمونستانو په سیوري کې ژوند کاوه خو په جرگه کې تر گډون وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلو سیمو ته له تلو سره ووژل شول او ملت د خپلي جعلي نماینده ګۍ غچ تري واخیست . څرنګه چي په دي جرګه کي د خلکو واقعي نماینده ګان نه وو نو په هغه کتاب کي چي کمونستانو د لويي جرګي په نامه چاپ کړی ، د دوی د نوملیك له څېړولو څخه ډېره شوي او يوازي د هغو څو تنو نومونه يي اخيستي چي په دي تش په نامه جرګه کي يي د روس په ملاتړ ويناوي کړی دي (٤) .

همدا راز نجيب چي روسانو تر ببرك ښه روزلی و د خپلي ژبنۍ نرمي پالیسۍ د پرتوګ لپاره بيا هم د لويي جرګي په نامه د ١٣٦٦ کال د لیندۍ په اتمه نیټه (د ١٩٨٧ دسمبر) د خپلو مزدورانو يوه غونډه جوړه کړه چي د دي غونډي غړي هم د مزدور ګوند او اتحاديو غړي وو او له ملت نه دومره په تجريد کي وو چي حتی د غونډي تالار هم د مجاهدينو په محاصره کي و او د راکټونو ګولۍ يي پري واورولي حتی دا تش په نامه جرګه دومره پاشلي وه چي د مزدور ګوند غړو هم د تالار مخه کي يو د بل ويني وبهولي (٥) نوځکه د دي غونډي پريکړي هم د کمونستانو د نورو پريکړو غوندي بي نتيجي او بي پايښته وي او دا د کمونستانو يوه دسيسه وه چي د لويي جرګي تاريخي او ملي مؤسسه بدنامه او ناکامه کړي خو د افغانستان مسلمان ملت دوی ناکام او زبون کړل او د قدرت له څوکۍ نه يي د تيښتي لاره خوښه کړه اما متأسفانه د يوي لويي نړيوالي دسيسي له مخي په کابل کي په ١٣٧١ (١٩٩٢) کال د يوه ملي اسلامي حکومت پرځای يو داسي ائتلافي حکومت ټينګ شو چي کليدي څوکۍ يي د کمونستانو او نژاد پالانو په لاس کي ولويدي او د افغانستان د ملت د هيلو په لاندي کولو سره يي بيا يوه غيرملي اداره جوړه کړه او د دي اداري د ټينګښت لپاره يي د ١٣٧١ کال (١٩٩٢) په ليندۍ کي يوه جرګه هم جوړه کړه خو د خلکو د لا

(c) ketabton.com: The Digital Library

غولولو لپاره يې د لويې جرگې پرځای د اهل حل وعقد د شورى نوم ورکړ خو په حقيقت کې دا هم يوه نمايشي شورى وه چې گڼ غړي يې د يوه گوند وو او د يوه گوندي حکومت د بقا لپاره يې په مصنوعي ډول راوستي وو او د ملت هيڅ ډول سيمه ييزه ، قومي او سياسي نماينده گي يې نه کوله ، له همدې امله ائتلافي رژيم ونه کړای شول چې د دې جرگې د غړو مفصل نوملېك نشر کړي او د ملت نماينده گان يې وبولي (٦) .

په دې ترتيب مور ويلای شو چې د لويې جرگې ټولنيز ارزښت په دې کې دی چې د افغاني ټولنې له عنعنه يې دموکراسۍ سره سم د هرې سيمې داسې کسان چې واقعاً اولس يې خپل نماينده وبولي پکې راغونډ کړای شي ، هغوی مخ ته پرتې ستونزې تربحث او څېړنې لاندې ونيسي او بيا د خپل هيواد د عيني او ذهني شرايطو په نظر کې نيولو سره داسې پريکړې وکړي چې د نظري پرځای عملي او د کاغذي پرځای تطبيقي وي او همداسې پريکړې کولای شي چې هيواد ، لکه څنگه چې پخوا څو څو ځل شوي له خطرناك حالت نه راوباسي او قانوني مسير ته يې واچوي او که داسې ونه شي د زور او د تغلب حکومت ، نژادي او سيمه ييز حکومت ، يو گوندي او تحميلي حکومت په هيڅ ډول نه چليږي او لکه په تاريخ کې چې گورو په بد اوناوړه ډول را نسکوريږي .

پايليکونه :

١ - هوتکيان ، ٥١ مخ .

٢ - آقا بکف : خاطرات آقا بکف ، د داکتر حسين ابو ترابيان ژباړه ٧٣ مخ ، تهران ، ١٣٥٧ .

٣ - دهه‌ء قانون اساسی ، ٣٢ مخ .

٤ - لويه جرگه ، ١٣٦٤ ، کابل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

٥ - افغان جهاد ، د افغانستان د جهاد د ثقافتي شورى درې میاشتنۍ خپرونه ، دوهمه گڼه ، د ١٣٦٦ کال وږی - لیندۍ ، د پینبسلیك برخه .

٦ - د مجاهد جریدې د ١٣٧١ کال د مرغومي د ٢٨ گڼې د ولایاتو او گوندونو په شمیر یو جدول جوړ کړی چې ټول نماینده گان یې ٩٨٣ ښودلي چې پکې یوازې ٣٦٢ تنه د جمعیت غړي دي ، د ننگرهار ولایت برخه نه ده پکې اخیستی او هم یې هغه نور غړي چې د رژیم له خوا پکې راغونډ شوي وو او تر ٥٠٠ تنو یې شمیر رسیده له دې احصائیې نه غورځولي دي تفصیل لپاره وگورئ : افغان جهاد ، شپږم کال ، دوهمه گڼه ، د ١٣٧١ مرغومي - کب ، ٧٠ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

ځپرکی

د جرگو قانوني پایه

د بشر د ژوندانه تکاملي پړاوونو ، ذهني ، فکري اوټولنيزې ودې ، د بشر د اداري لپاره د سیاسي مؤسسو جوړښت او پیدایښت ورو - ورو په بشري ټولنو کې د حقوقو څېره روښانه کړه او د ې حقوقو د تأمین او تضمین لپاره د نړۍ په بيلا بيلو هيوادونو کې اساسي او مدني قوانينو سترګې وغړولی او د ټولنيز ژوند اړانه يې وټاکله . دولتونه ، پارلمانونه احزاب او ډلې هم د دې تکاملي بهير يوه برخه ده چې په ټولنو کې قانوني پايه ټينګوي او د ملتونو حقوق خوندي کوي .

په نړۍ کې کامياب حقوقي او قانوني نظامونه هغه دي چې د خپلو هيوادونو او ملتونو له غوښتنو ، اړتياوو او شرايطو سره رامنځ ته شوي وي او د تطبيق پراخه او ويړه ساحه ولري . انسان يو ټولنيز مخلوق دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د همدې ګڼو ټولنيزو رواني او مادي اړتياوو له مخې يې له ډيرو ليرې او ناپيژندل شويو زمانو نه په تدريجي ډول ټولنه جوړه کړې او په ټولنه کې يې ژوند کړی ، له همدې امله فرد ټولنې ته دومره اړتيا لري ، لکه کب يې چې اوبو ته لري او له ټولنې نه د فرد بيلول د هغه له منځه وړلو مفهوم موندلی دی نو له دې کبله د دې اجتماعي نظم د ټينګښت لپاره حقوق ، حدود او قوانين ټاکل شوي دي (۱) .

د حقوقو او قوانينو په ټاکلو کې د ملتونو تجربې درنه ونډه لري او تر ډيره حده يې تطبيق شويو عمليو ته د حقوقو او قوانينو بڼه ورکړې او په تکرار سره دا تجربې نورې هم پخې شوې او لازم ترميمونه پکې شوي دي .

د نړۍ تاريخونه په دوو دورو ويشل کيږي : قبل التاريخي او تاريخي دوره خو د افغانستان په تاريخ کې د قبل التاريخ او تاريخي دورې ټکونه لا تراوسه په واضح او مشخص ډول ټاکل شوي نه دي ځکه موږ يوه بله دوره هم لرو چې په هغې کې خط لا منځ ته نه و راغلی خو د ادبياتو پنډ - پنډ ذخاير چې په شفاهي ډول ايجاد شوي وو خلکو د حافظې له لارې له يوه نسل نه بل نسل ته ليږدول ، دا دوره د افغانستان په تاريخ کې ډيره اوږده ، غني او له هنګامو ډکه دوره وه چې ګڼ داستانونه ، اسطورې ، سرودونه ، کورنۍ ، رزمي چارې او نور پکې رامنځ ته شول چې خاطرې يې د خط ترايجاد وروسته ضبطې شوي او ترننه را پاتې دي ، د دې ناليکلې دورې خاطرې چې د « نيمه تاريخي دورې » ، « اسطوره يې دورې » يا « داستاني او رزمي دورې » نوم ورکولای شو ډيرې ژورې ، پياوړې او اساسي وې (۲) .

د ويدی ادبياتو پر ايجاد سربيره هغه حقوقي او قانوني تجربې چې موږ يې اوس افغاني نرخونه او کودونه بولو هم له همدې وخت نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رانښلیدلي او د افغاني آریایي ټولنې د حقوقي او قانوني ژوند اډانه یې ټینګه کړې او ټولنیز مناسبات یې منظم کړي دي .

دې تجربو لا همغه خپل شفاهي او غیر کتبي خصوصیت ساتلی او سینه په سینه رالیږدیدلی دي . جرګه هم له دې تجربو نه یوه تجربه ده چې د تاریخ په اوږده واټن کې یې تکاملي مزل کړی او تر نن پورې یې له خپل بشپړ ارزښت سره ځان رارسولی دی .

په افغاني ټولنه کې د جرګو قانوني او حقوق پایې همغه کودونه او نرخونه دي چې په دې ټولنه کې یې تاریخي وده کړې او په خپله جرګه هم د دې حقوقي او قانوني عنعنوي نظام یو جزء او برخه ده .

د همدې پخې قانوني او حقوقي پایې درلودلو جرګه په افغاني ټولنه کې د یوې لوړې مرجع په حیث وړاندې کړی او د دې عیني او عملي قوانینو د تطبیق واك او صلاحیت یې ورسپارلی دی .

د جرګې پریکړې کاغذي نه ، بلکه عملي وي ځکه چې د اولس د مخورو او سترګورو کسانو د پیړیو - پیړیو تجربې یې مخې ته پرتې وی او همغه تجربه شوی او عملي شوې تجربې یو ځل بیا د خلکو په منځ کې پلی کوي .

مثلاً په ټولنه کې شوې پیښې ، جرایم او شخړې تاریخي سوابق لري او د هغې د حل لپاره تجربه شوی نسخې په شفاهي ډول را پاتی دي او جرګه د هغې له مخې پریکړه کوي او خپل قرار صادروي .

جرګه د خپلو پریکړو د تطبیق او عملي کولو لپاره په کاغذ لیکنې نه کوي ، لاسلیکونه او د ګوتو نخښې نه اخلي ، بلکه تر پریکړې وړاندې له جانبینو نه درانه مادي تضمینونه ترلاسه کوي او دواړه اړخونه مکلفوي چې په اخلاقي توګه دا پریکړې ومني او که احیاناً غاړه ترې وغړوله شي پر ټاکل شوی سزا سربیره د پریکړې د نه منلو پړه او ورسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوره ترلې سزا هم پرې راځي .

په افغاني نرخونو کې خون یوازې د قتل او وژلو معنی نه لري ، بلکه ډیر داسې کارونه چې انسان معناً او شکلاً بدرنګوي د قانوني او حقوقي څیړنې په وخت کې په خون شمیرل کیږي او مقابل لوری به د بشپړ خون په اندازه تاوان زغمي . مثلاً که څوك د یوه سړي دواړه سترګې وباسي د پوره خون پور پرې راځي ، همدا راز غوږونه ، ژبه ، او شونډې غوڅول ، یا د مخې غاښونه ماتول هر یو د یوه خون پور لري ، که دواړه لاسونه له بندونو نه غوڅ کړای شي د یوه خون پور لري ، له بند نه غوڅې شوې پښې هم همداسې دي خو که یوه پښه یا یو لاس له ولي او ورون نه غوڅ کړای شي هر یو د یوه خون پور لري او که له بند نه یو لاس یا یوه پښه غوڅ شي په نیم خون شمیرل کیږي په همدې ترتیب ټول جرایم دروا‌خلي (۳) .

دا قوانین او حقوقي تعاملات په کلي توګه د زمانو د تجربو په اوږدو کې رامنځ ته شوي چې جزیې توپیرونه یې د سیمو او ځایونو تابع دي او له خپل ټول جامعیت سره په نالیکلی توګه خوله په خوله له یوه نسل نه بل نسل ته رالیږدي او لکه څنګه چې اولسي سندرې د اولس د ادبي تجربو په توګه خوله په خوله رالیږدي همداسې دا قانوني او حقوقي تعاملات د اولس د اجتماعي او حقوقي تجربو په حیث را انتقالیږي .

په افغاني ټولنه کې د دې حقوقي او قانوني کودونو موجودیت دومره ارزښتمن دی چې د تاریخ په اوږدو کې یې په هیواد کې د کمزورو حکومتونو او حتی د بې حکومتۍ په دوره کې هم د ټولنې امنیت ، نظم او دسپلین خوندي ساتلی او د اولس حقوقي او قانوني ارزښتونه یې خوندي کړي دي ، دا کودونه او نرخونه همدا اوس هم زموږ پر ټولنه حاکم دي او د اوږدو کلونو له مسلطو ګډوډیو او د ګڼو بهرنیو او کورنیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمنانو له توطئو او تباه کوونکو عملیاتو سره - سره یې په عمومي توګه د هیواد وحدت او د ملت ذات البیني مناسبات خوندي ساتلي دي .

په نتیجه کې ویلای شو چې جرګه په افغاني ټولنه کې ژوره قانوني پایه لري او زموږ د ټولو اجتماعي ګروهیو د له منځه وړلو او د ستونزو د حل یوازینۍ مجربه نسخه همدا جرګه ده او تر څو چې ملي او بین المللي جوامع د جرګې امن پالې لمنې ته پناه ور نه وړي ترهغې به بله هیڅ نسخه کامیابه نه شي ، بلکه د پردو نسخو په رامنځ ته کولو اوتطبیقولو سره به زموږ ستونزې او کړاوونه لا پسې زیات او دوامدار شي او د یوه ناولي ناسور بڼه به غوره کړي .

د تاریخ په اوږدو کې د افغاني ټولنې او افرادو متقابلو اغیزو د جرګې داسې نتیجې پلی کړی دي چې ډیر ژر یې قانوني پایه موندلې او په حکمي ډول عملي شوی دي .

پایلیکونه :

١ - محمد عالیخانی ، داکتر : حقوق اساسی ، ١٠ مخ ، ایران ، تهران ، ١٣٧٣ ، د ستان له خپرونو څخه .

٢ - کُهزاد ، ارواښاد استاد احمد علی : افغانستان در پرتو تاریخ ٢٢ مخ ، د کتاب چاپولو مؤسسه ، ١٣٤٦ ، کابل .

٣ - د تفصیل لپاره وګورئ : پژواك ، استاد عبدالرحمن ، « تعاملات حقوقیه وجزائیهء ملی » سالنامهء کابل ، ١٣١٨ ، له ٣٤٢ - ٣٥٨ مخونو پورې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(٤)

څپرکی

د جرګو رواني اغیزه

انسان د خپل عقل او شعور له امله یو داسې مخلوق دی چې ګڼ معنوي اړخونه لري او ګڼې رواني ځانګړنې خدای (ج) پرې لورولی دي ، له دې سره انسان یو ټولنیز او اجتماعي مخلوق هم دی نو د خپل ژوند له آغاز سره یې د انساني ټولنې بنسټ هم ایښی دی . د فرد او ټولنې متقابلو اغیزو او مناسباتو انساني ټولنې ته په کل کې یوه خاصه روحیه وربخښلې او د انسان توکم د بیلا بیلو ملتونو د ویش له مخې هر ملت د ځانګړې ملي روحې خاوند شوی او د خپلې جغرافیې ، خپل کلتور ، خپلو ګټو او خپل تاریخ په غیر کې یې د خپلې ملي روحیې خپل رنګ ساتلی دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یوه ملت د ملي روحيې په ځانګړی کولو او پیاوړي کولو کې د کلتور لوی لاس دی چې د دې ملت د تاریخ په اوږدو کې شکل نیسي ، خپله ځانګړې بڼه تثبیتوي او خپلې ټولنې ته ځانګړی رواني تشخص ورکوي .

افغاني ټولنه چې د خپل ملي تاریخ په اوږده بهیر کې قالب ښندي شوی او د خپلو افرادو د اوږدو تجربو په رڼا کې یې یو ملي کلتور رامنځ ته شوی د یوې خاصې ملي روحیې او ملي تشخص خاونده ده او ځانګړی خصایص او اوصاف لري .

له همدې امله افغاني ټولنپوهنه او د افغانستان د خلکو د ټولنیزو ځانګړنو او صفاتو څېړنه د تاریخ ، جغرافیې ، اقتصاد ، نژادونو ، ژبو ، عقیدو او د دې ټولنې د اوسیدونکو د اجتماعي دریځونو او روحي مسلکونو په نظر کې نیولو سره او د دې ټولنې د پیژندګلوی پاخه بنسټونه ژورو ، دقیقو او عمیقو څېړنو ته اړه لري او دا په خپله دومره پراخه او ویړ بحثونه دي چې د افغانستان « چې د مدنیتونو او فرهنګونو څلور لارې دی » د څلور زره کلن تاریخ په اوږدو کې اوږدو او پلنو څېړنو ته ضرورت لري او بیا هلته کیدای شي چې د دې هیواد د اوسیدونکو لپاره د هضم وړ سیاسي لاره وټاکله شي (١) .

د افغاني کلتور یوه مهمه برخه هغه افغاني کودونه او نرخونه هم دي چې زموږ د ټولنې د افرادو اړتیاوو او غوښتنو رامنځ ته کړي او د دوی له ټولنیزو مناسباتو ، فرهنګي اړیکو ، اقتصادي اقتضاآتو او اجتماعي روحیې څخه زیږیدلي دي او د دې په لړ کې مو ، لکه څنګه چې مخکې وویل یوه هم جرګه ده چې پر افغاني ټولنه یې خپله ژوره ، رواني اغیزه ساتلې او د تاریخ په اوږدو کې یې مثبت نتایج ورکړي او د هیواد لپاره یې د نجات د فرشتې بڼه غوره کړې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر افغاني ټولنه د جرګې همدا رواني اغېزه وه چې افغاني ټولنه يې د نړۍ تر ټولو هيوادونو وړاندې دموکراسی او د ملي حکومت نعمت ته ورسوله . ميرويس نيکه وکړای شول چې د جرګو په سيوري کې په ۱۷۰۷ م کال د افغانستان په يوه برخه کې ملي حکومت جوړ کړي (۲) سره له دې چې نړۍ ته ملي حکومت تر دې نيټې ۸۲ کاله وروسته په ۱۷۸۹ م کال د فرانسې لوی اوښتون وروباخښه (۳) .

په دې توګه په ټينګه ويلای شو چې د افغاني ټولنې د سياسي او ملي شعور د پروسې په ګړندي کولو کې لويه جرګه يوه لويه وسيله وه او جرګه زموږ پر ټولنه ژوره او تاريخي رواني اغيزه لري او دا زموږ د ملت د ملي روحيې د پياوړتيا او د ملي ارادی د اظهار يوه معقوله او مجربه وسيله ده او زموږ د ملت په اروا کې يې داسې نفوذ کړی چې نه منل يې د ملي جُرم معادل او انډول دي .

موږ چې په خپل تاريخ کې سفر وکړو نو زموږ ستونزې هغه وخت زياتې او حادی شوی چې د جرګې اصل شا ته اچول شوی او د واك ورېو يا د نورو په لومو تړلو واکمنانو د « ملي سلا » پرځای د پردو له وسلې نه کار اخيستی دی ، زموږ موجوده ستونزې د همداسې يوه حالت مولود دي ، روسانو غوښتل چې په افغانستان کې د جرګو پرځای د خپلو ګوډاګيانو په وسيله د خپلو کمونستي تجربو په نتيجه کې ترلاسه شوی شورايي سيستم پلی کړي خو د افغانستان خلکو په قاطعيت رد کړ او په ملي قيام يې مقابله ورسره وکړه خو روسان او کمونستان مجبور شول چې بيرته جرګې ته رجوع وکړي خو د واقعاً ملي جرګې د جوړولو وخت او شرايط يې له لاسه ورکړي وو ، همهغه و چې نتيجه يې سقوط او رسوايي شوه .

د کمونستانو ترسقوط وروسته د کابل ائتلافي حکومت چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمونستانو په مرسته جوړ شوی و او ظاهراً یې یو اسلامي روپوش درلود ، د خپل تظاهر د ساتلو لپاره د اهل حل وعقد د شورى پردي او نااشنا ماډل ته لاس وغځاوه او د ۱۹۹۲ کال په دسمبر کې یې په دې نامه یوه غونډه جوړه کړه (٤) خو په عمل کې یې دله تش په نامه جرګو سره کوم توپیر نه درلود او لکه څنګه چې هغه ملت ردې کړې وې همداسې یې دا تش په نوم شورى هم رده او تحریم کړه .

افغاني جرګو ته د رواني اغیز ترڅنګ کله - کله روحاني اغیز هم حاصل وي چې دا یې پر ټولنه رواني اغیز نور هم زیاتوي ، د لویانو او ولیانو زیارتونه د مسلمانانو لپاره مقدس او د درناوی وړ مراکز دي ، د همدې تقدس له امله کله - کله دا هڅه هم شوی چې جرګې د مشهورو زیارتونو په محوطو کې راوبللی شي ، لکه د کندهار د شیر سُرخ د مزار جرګه ، د کابل د مجاهدینو هغه جرګه چې د کابل د عاشقانو او عارفانو په زیات کې یې کړی وه ، یا هم د اتحاد [illegible] د هډی صاحب په زیارت کې شوی وه (٥) .

په نتیجه کې ویلای شو چې جرګه د افغاني ټولنې د ملي تفاهم یوازینۍ مجربه نسخه ده ، زموږ پر ملت او ټولنه ژور رواني او روحاني اغیز لري او زموږ د سیاسي ژوند ټولې غوټې د جرګې پیاوړې ګوتې پرانستلی شي :

د لمانځه ترقضا ګرانه دا قضا ده

چې قضا شي د څلورو مصلحت (٦)

پایلیکونه :

۱ - حبیبی ، علامه عبدالحی : جنبش مشروطیت در افغانستان ، ۱۸۹ مخ ، ۱۹۹۵ ، د سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان خپرونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

٢ - وگورئ د همدی اثر د لومړي څپرکي دریمه جرگه .

٣ - فرهنگ جدید سیاسي ، ٢١ مخ .

٤ - تفصیل د افغان جهاد د ١٣٧١ کال د مرغومي - کب په گنړه کې وگورئ !

٥ - د تفصیل لپاره وگورئ د دې اثر لومړی څپرکی ؛ ٤ ، ٥ ، ١٠ نومره جرگی .

٦ - خوشحال خان ختړك : د خوشحال ختړك کلیات ، دوهم ټوك ، ١٣ مخ د افغانستان د علومو اکیدمی ، ١٣٦٩ .

PROPERTY OF ACKU 4904

(c) ketabton.com: The Digital Library

B
4.52
RAF
4904

Serise No: 85-

Psychological and Social Values of Afghani Jirgas (Assemblies)

By

Habibullah Rafi

Published

By

The Writers Union of Free Afghanistan (WUFA)

Peshawar 1995-

Copies 2000-

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library